Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...эмнай 1921 оной ...ииин 21-һээ гарана. | № 285 (18608) | 1990 оной декабриин 12, среда | Сэн 3 мүн.

ПРОГРАММА ДҮҮРГЭГДЭЭ КОСМОНАВТНУУД ГАЗАРТАА БУСАБА

ТАСС-ай мэдээсэл

Замбуулинай эрдэм-шэнжэлэлгын «Мир» комплекс дээрэ хараалагдаһан программа дүүргэһэнэй һүүлээр декабриин 10-да Москвагай сагаар 9 час 08 минутада совет космонавтнууд Геннадий Манаков, Геннадий Стрекалов болон Японой журналист Тоехиро Акияма гэгшэд газартаа бусаһан байгаа.

Аркалык хотоһоо зүүн-хойшоо 69 километрэй зайда замбуулинай «Союз ТМ-10» онгосын аппарат бууба.

Космонавтнуудай бэенүүд һайн. Виктор Афанасьев Муса Манаров хоёр станци дээрэ хүдэлһөөр.

Долоодохи гол экспедициин үедэ экипаж эрдэм-техникын талаар ехэ шэнжэлэлгэнүүд болон туршалгануудые хэһэн байна. Хэдэн технологическа түхеэрэлгээр һайн шанартай полупроводниково материалнууд абтаа.

Японой журналист Тоехиро Акияма совет космонавтнуудтай хамта 8 үдэр хүдэлһэн байгаа. Тэрэ телевизионно ба радио олон репортажнуудые хээ, хэдэн научна туршалга үнгэргөө.

Саг үргэлжэ хүдэлдэг жолоодогдодог комплексые ашаглалгын ээлжээтэ шатын программа амжалтатайгаар дүүргэгдэбэ.

ЭХЭ ОРОНОЙ ҮНДЭР ШАГНАЛНУУД

СОВЕТ СОЦИАЛИС РЕСПУБЛИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ ПРЕЗИДЕНТЫН УКАЗААР

Замбуулинай эрдэм-шэнжэлэлгын «Мир» комплекс дээрэ ниидэһэнэйнь түлөө нүхэр **Манаков** Геннадий Михайловичта «СССР-эй лётчик-космонавт» гэһэн нэрэ зэргэ олгогдобо.

• • •

Замбуулинай эрдэм-шэнжэлэлгын «Мир» комплекс дээрэ амжалтатайгаар ниидэһэнэй, тиихэдээ шэн зориг ба баатаршалга гаргаһанайнь түлөө СССР-эй летчик-космонавт **Манаков** Геннадий Михайловичта **Советскэ Союзай Геройн** нэрэ зэргэ олгогдожо, **Ленинэй** орден ба **«Алтан Одон»** медаль барюулагдаба.

• • •

Замбуулинай эрдэм-шэнжэлэлгын «Мир» комплекс дээрэ амжалтатайгаар ниидэһэнэй, тиихэдээ шэн зориг ба баатаршалга гаргаһанай түлөө Советскэ Союзай хоёр дахин Герой СССР-эй летчик-космонавт **Стрекалов** Геннадий Михайлович **Октябриин революциин** орденоор шагнагдаа.

• • •

Замбуулинай эрдэм-шэнжэлэлгын «Мир» комплекс дээрэ амжалтатайгаар ниидэһэнэй, Советскэ Союзай болон Японой арадуудай хоорондохи үгэеэ ойлголсолгые, хани барисаа ба этигэл найдал бэхижүүлхэ хэрэгтэ ехэ хубитаяа оруулһанайнь түлөө Японой эрхэтэн космонавт-шэнжэлэгшэ Тоехиро **Акияма Арадуудай Хани барисаанай** орденоор шагнагдаба.

• • •

Советскэ Союзай болон Японой арадуудай хоорондо үгэеэ ойлголсолгые, хани барисаа ба этигэл найдал бэхижүүлхэ хэрэгтэ ехэ хубитаяа оруулһанайнь түлөө Японой эрхэтэн космонавт-шэнжэлэгшэ Реко **Кикути Арадуудай Хани барисаанай** орденоор шагнагдаа.

Советскэ Союзай Коммунис партиин Центральна Комитедэй Пленум тухай

ИНФОРМАЦИОННО МЭДЭЭСЭЛ

...оной декабриин 10-да КПСС-эй Центральна Коми... Пленум хүдэлмэриеэ эхилбэ. Пленумэй үзэмжэдэ ии...далнууд табигдаһан байна:

...юзна Договорой бодомжо болон партийна организа...й зорилгонууд тухай.

...К-гай үдэр үдэрэй хүдэлмэриин асуудалнууд.

...С-эй ЦК-гай Генеральна секретарь **М. С. Горбачев** ...и асуудалаар элидхэл хэбэ.

...С-эй Центральна хиналтын комиссиин гэшүүд, партиин ...ликанска комитедүүдэй, крайкомуудай, обкомуудай бо...ружкомуудай КПСС-эй Центральна органуудай бүри...ородоггүй нэгэдэхи секретарьнар, КПСС-һээ һунгаг... СССР-эй арадай депутадууд, партийна газетэнүүдэй журналнуудай редакторнууд, зарим албан зургаануу...олон эмхинүүдэй түлөөлэгшэд Пленумэй хүдэлмэридэ ...лсаба.

...ин Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **А. П. Ру...** Молдовын Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь ...**Лучинский**, партиин Ненецкэ окружкомой (Архангель...ласть) нэгэдэхи секретарь **Ю. С. Романов**, Совет Ар... болон Далайн-Сэрэгэй Флодой Главна политическэ управлениин начальник **Н. И. Шляга**, Эстониин Компартиин Калининска райкомой (Таллинн хото) нэгэдэхи секретарь **Л. Э. Аннус**, Украинын Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **С. И. Гуренко**, Белоруссиин Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **А. А. Малофеев**, партиин Калининградска обкомой хоёрдохи секретарь **А. С. Савкин**, Казахай ССР-эй Верховно Соведэй түрүүлэгшэ **Е. М. Асанбаев**, РСФСР-эй Компартиин ЦК-гай хоёрдохи секретарь **А. Н. Ильин**, Азербайджанай С. М. Кировэй нэрэмжэтэ Гүрэнэй университедэй кафедрые даагша **М. Ф. Меликова**, Москвагай һалбаринууд хоорондын «Мосавтотранс» гэжэ үйлэдбэриин-транспортна нэгэдэлэй авто-харгын 16-дахи комбинадай жолоошодой бригадир **И. Н. Фомин**, Литвагай Компартиин (КПСС) ЦК-гай нэгэдэхи секретарь **М. М. Бурокявичюс**, Туркмениин ССР-эй «Совет Туркменистаны» гэжэ агрофирма — колхозой түрүүлэгшэ **М. Сопыев**, СССР-эй Верховно Соведэй Национальностьнуудай Соведэй түрүүлэгшын орлогшо **Б. И. Олейник**, Узбекистанай Компартиин Бухарска обкомой нэгэдэхи секретарь **Д. С. Ядгаров**, Нижегородско «ГАЗ» гэжэ үйлэдбэриин нэгэдэлэй автомобильна заводой түмэршэ дархан **Н. П. Кустарев**, М. В. Ломоносовой нэрэмжэтэ Москвагай Гүрэнэй университедэй экономическа факультедэй доцент **А. В. Бузгалин** «Азовмаш» гэжэ үйлэдбэриин нэгэдэлэй (Мариуполь хото) электро-гагнууршан **В. А. Гайворонский**, партиин Кабардино-Балкарска республиканска комитедэй нэгэдэхи секретарь **Б. М. Зумакулов**, Ф. Э. Дзержинскиин нэрэмжэтэ Харьковай юридическэ институдай ректор **В. Я. Таций**, Пермскэ областиин Березники хотын «Уралкалий» гэжэ үйлэдбэриин нэгэдэлэй руднигай комбайнай машинист **Г. А. Смирнов**, Ереванай Гүрэнэй университедэй кафедрые даагша **Ю. И. Мкртумян**, ажалай болон социальна харилсаануудай академиин кафедрые даагша **А. А. Сергеев**, Украинын ССР-эй Верховно Соведэй түрүүлэгшэ **Л. М. Кравчук**, СССР-эй соёлой министр **Н. Н. Губенко**, Вильнюс хотын «Сигма» гэжэ үйлэдбэриин нэгэдэлэй фрезеровщик **С. Л. Толяутос** гэгшэд элидхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадалсаа.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь **М. С. Горбачев** Пленум дээрэ үгэ хэлэбэ.

Редакционно комиссиин үмэнэһөө КПСС-эй ЦК-гай секретарь **А. С. Дзасохов** үгэ хэлэһэн байна.

Декабриин 11-дэ КПСС-эй ЦК-гай Пленум хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлээ.

РСФСР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ съезд

...УБИЛАЛТАНУУД ...РУУЛАГДАХАНЬ

...СР-эй Арадай депута... ээлжээтэ бэшэ съездын ...эриие юун һаатуулнаб? ...уудалда харюу бэдэрхэ ... декабриин 10-най үг... заседаниие бүхыдэнь ... тус ехэ хуралдаанда ха...шад зорюулһан байна.

...СР-эй Конституцида оруу... хубилалтануудые бүри ...ээр шэнжэлхын тула... ...дын хүдэлмэриие таһал... гэһэн депутат **В. П. Ге...**...вай дурадхал нимэ ...үргэлжэлһэн үгэ буляал... шалтагаан болоо. Рес...н Үндэһэн хуулида ...дахa хубилалтануудые ... нэмэлтэнүүдые бүгэдэ ... зүбшэн хэлсэлгэдэ та...хай асуудал нүхэр Ге...вай һүүлдэ үгэ хэлэһэн ...үүд табяа. Һунгагшад... зүбшэхэмнай гэһэн гол ...һаа гадна Съезд айхаб...у ута болгогдоо гэһэн ба... табигдаһан байна.

...хэ зүйлые иимэ ехээр ... болгохо талаар гаргаг...үүсхэлые олон зон бу...аа. Хэрбээ Конститу... оруулагдаха хубилалта...а арсахаяа байгаа һаа, ...удаан саг соо юу хэжэ ...ибди гээд **Н. И. Травкин** ... Арад зонтоёо хайшан ...үбшэдэг байһыетнай һай...издэнэбди гэжэ депутат

...д дан удаан саг соо ...элнэ гэһэн һанамжые ...н ябуулагша **Б. Н. Ель**...бүрүүшээбэ. Баталагдаһан ...һаа гадуур саг соо тү...гээ үдэр хүдэлжэ бай... гэжэ тэрэ тэмдэглээ. ...эй гол шалтагаан юун ...б гэхэдэ, бүри урдань ...даһан зүблэхэ зүйлдэ ... асуудалнуудые, жэ...дэ, союзна договор ба...ын ёһо гүримууд тухай ...алые оруулһан ушар бо... гэжэ Россин парламен...олгойлогшо хэлээ.

... асуудалаар үгэ буляал... болюулха гэһэн дурад... депутадууд дэмжэбэ. ...хэ зүйлдэ нэмэри бол... хардан мүрдэлгэһөө ...СР-тэ хосорогшод тухай ... абаха тухай хүсэнэг ...ха гэһэн дурадхалай ту...мүн лэ бултадаа дуугаа...

...энэйшье һүүлдэ олон зон ...лээ. Һүүлэй һүүлдэ һайн ...н һанал бодол диилэжэ, ...хэ зүйлдэ хубилалтануу...оруулхын түлөө дуугаа ... гэһэн дурадхал оруулаг... Гэбэшье Съездын хүдэл...ин түрүүшын үдэр өөлэ... баталһан зүблэхэ зүй...нарин нягтаар баримталха ... шиидээд, олоной дуугаар ...дурадхалые бурууушааба.

...ссин Федерациин Консти...да хубилалтануудые болон ...элтэнүүдые оруулха хуу... проект тухай элидхэл ...СР-эй Верховно Соведэй ...үүлэгшын нэгэдэхи орлог... Конституционно комиссиин ...үлэгшын нэгэдэхи орлог... **Р. И. Хасбулатов** хэбэ. ...с проектые зохёожо бай...а, мүнөө хүсэндөө байһан ...убликын Үндэһэн хуулиие ...дэнь хубилгаха гэһэн зо... табигдаагүй гэжэ тэрэ ...үүлээ. Россин Федерациин ...он СССР-эй парламентнүү... баталан абаһан экономиче... хуулинуудтай тааралдаһан ...ала хэрэгтэй экономическа ...он политическэ хубилган ...дхэлгэ бэелүүлхэ арга бо-ломжо олгоһон хубилалтануудые оруулха гэшэ гол зорилго болоһон байна.

Россин Федерациин национально-гүрэнэй байгууламжые тодорхойлһон бүлэг тухай элидхэлшэ онсо тогтобо. Федеративна договорой баталагдатар энэ бүлэгые ехээр хубилгахагүй гэһэн дурадхал Конституционно комисси оруулна гээд тэрэ мэдүүлээ. Договор баталха талаар үйлэ хэрэгүүдтэ хабаадагшадай адли эрхэтэй байлгын үндэһэн дээрэ үнгэргэгдэһэн хэлсээнүүдэй аргаар эдэ асуудалнууд шиидхэгдэхэ ёһотой. Тиихэдээ РСФСР-тэ болоһо байһан бодото үйлэ хэрэгүүдые, онсолходо, автономно байгууламжануудай статусай дээшэлжэ байһаниие бүримүһэн дэмжэхэ шухала.

РСФСР-эй экономикын асуудалнууд тухай тогтоходоо, РСФСР-эй Конституциин «Экономическа байгууламжа» гэһэн мүнөө хүсэндөө байһан бүлэгтэ хубилалтануудые оруулха хэрэгтэй гээд Конституционно комиссиин гэшүүд нэгэн һаналтай гэжэ парламентын түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо мэдүүлбэ. Түрүүшэгээр тад ондоо, бэе бэеэ буруушааһан проектнууд дурадхагдаһан байгаа. Тиигэжэ энэ талаар гараһан бүхы асуудалнуудые ба зөрюшэлдөөнүүдые шэнжэлжэ үзэхэ тусхай бүлэг бии болгогдоо. Өөрынгөө ажал ябуулгада энэ бүлэг гурбан иимэ эрилтэнүүдые баримталаа: тон шэнэ ойлгосонуудые бии болгохогүй, дурадхагдажа байһан нормонуудаараа РСФСР-тэ болон СССР-тэ тогтоод байһан экономическа харилсаануудые һандаргахагүй, эрхэтэдые социальна талаһаань хамгаалгын мүнөөнэй гол ёһонуудые зандань үлөөхэ болон кризисэй үйлэ хэрэгүүдэй шэ-гадаһантай, дэлгүүрэй харилсаануудые хэрэглэжэ эхилһэнтэй дашарамдуулан, шэнэ юумэнүүдые оруулха. Тиигэжэ комиссиин бүхы гэшүүдэй һанаан бодолдо тааранhан дурадхалнууд абтаһан байна.

Гүйсэдхэлгын засаг шэнэдхэлгын болон бэхижүүлгын, РСФСР-эй Президентын тушаал бии болголгын, энээнтэй холбоотой бэеэ дааһан сүүдэй болон хуули хамгаалгын байгууламжануудые бии болголгын асуудалнууд эгээл орёо байгаа гэжэ элидхэлшэ хэлэбэ. Энэ асуудал зүбшэн хэлсэлгэдэ комисси ехэ сагаа гаргаһан байна. Хэрбээ РСФСР-эй Конституционно сүүд бии болгохо, прокуророй хиналтые шангадхаж бэхижүүлхэ тухай дурадхалнуудай ехэ арсалдаа үүсхээгүй һаань, Президентын тушаал бии болгохо гэһэн асуудал элдэб олон һанамжануудые шэрээбэ.

Засагай шэнэ институт бии болгохо гэһэн һанамжын зүб байһаниие харуулһан баримтануудые үгэ хэлэгшэ депутадуудай анхаралда дурадхаа. Жэшээлхэдэ, Президентын тушаал бии болгоходо, гүйсэдхэлгын засаг, гүрэнэй журам, бэхижүүлхэдэ, экономическа байгууламжануудай һандаран һалалгые тогтооходо туһалха байна. Олонхи союзна республиканууддта гүрэнэй иимэ тушаалнууд бии болгогдонхой. Тиимэһээ засагай нэгэн адли байгууламжануудай бии байхада, союзна договор баталалга тэдэшэ түргэнөөр дабшаха, тиигэжэ хоорондынгоо холбоонууд болон харилсаанууд тухай асуудалнуудые түргэн шиидхэхэ арга боломжо олдохо байна. Тиимэһээ РСФСР-тэшье тус асуудал шиидхэхэ хэрэгтэй.

Ехэ удаан саг соо үгэ буляалдаата хөөрэлдөө хэһэнэй һүүлээр РСФСР-эй Президентын тушаал бии болгохо тухай асуудалаар һанамжаяа хэлэхэ дурадхал Съездэдэ оруулха гэжэ комисси шиидэбэ. Хэрбээ иимэ шиидхэбэриин абтаа һаань, президентын засагай байгууламжые, тэрэнэй хуулита болон сүүдэй засагуудтай харилсаха эрхэ түлөөлэлгэнүүдые зүбшэн хэлсэхэдэ болохо байна.

Р. И. Хасбулатов депутадуудай олон тоото асуудалнуудта харюусаа.

Үдэшын заседаниин эхиндэ бултанэй һанамжаа нэгэдэлтын үсөөн ушардаг байдал тогтобо. РСФСР-эй Конституцида оруулагдаха нэмэлтэнүүд болон хубилалтанууд тухай хуулиие статья статьягаар зүбшэн хэлсэлгые хойто үдэрынь эхилхэ гэһэн заседаниие хүтэлэгшэ ябуулагшын дурадхалые олонхи арадай депутадууд бурууушаабагүй. Бүхы нэмэлтэнүүд болон дурадхалнуудые бэшэмэл янзаар суглуулха даабари редакционно комиссида үгтөө. Гэбэшье иимэ эбтэй эетэй байдал удаан саг соо үргэлжэлбэгүй.

Ехэ забһарлалгын үедэ депутадуудта хубаагдаһан бишыхэн хуудаһанай ашаар час хахадай турша соо зал соо тон хүлгөөтэй байба. «Союзна договор баталалгын ёһо гүримууд тухай асуудалаар һанамжануудаараа хубаалдалгын дүнгүүд тухай» гэһэн Съездын тогтоолой проект иимэ шууяа үүсхээ. Энэ проектээр редакционно комиссиин түлөөлэгшын үгэ хэлэжэ байхадань, шууяан эхилээ һэн. Проект юундэ иимэ богониб, ехээр яараһан хадатнай «ёһо гүримууд тухай тус документ иимэ ёһо гүримгүй» байна гү гэхэ мэтын олон асуудалнууд табигдаа.

«Россин коммунистнууд» гэһэн депутатска бүлэгэй гэшүүд өөһэдынгөө ёһо гүримуудые комиссида дурадхаа һэмди, зүгөөр тэдэнэрнай проект соо ороогүй гэжэ һануулба. «Союзна договор баталалгын үедэ съездын хүсэл бодолтой өөһэдынгөө холбохогүй гэжэ оролдоһон ямаршьеб хүсэнүүд зал соо бии» гэхэ мэтээршье һанаашалха ушарнууд дайралдаба. Энэ ушарта «бүхы харюусалга бэе дээрээ даажа абахаб» гэжэ заседаниие хүтэлэн ябуулагша мэдүүлээ. Эдэ ёһо гүримуудые тодорхойгоор бэшэлгэһээ Съездые зайсуулха гэжэ хэншье оролдоногүй гээд Россин парламентые толгойлогшо онсолбо. Манай иимэ зорилготойгоор бии болгоһон комисси эдэ ёһо гүримуудые зохёохо талаар хүдэлхэ байна. Бүхы россиянууд, бүхы оронойнгой арад болон Союзай хүтэлбэри бидэнэрһээ юу хүлеэнэб гэһэн асуудал мүнөө гол бэшэ юм. Мүнөөдэр договор баталалгада Съездын хайшаагаар хандажа байһан тухай мэдүүлхэ хэрэгтэй. Энээндэ Росси хабаадалсаха юм гү? Шэнэлэгдэжэ байһан Союзай дүүрэн эрхэтэ субъект РСФСР байха гээд съездын баталһан һанамжа тус документын нэгэдэхи статья соо оруулагдажа, энэ асуудалда харюусана.

Энэ богонихоншье һаа, тодо ойлгосотой үгын хэлэгдэһэнэйшье һүүлдэ шууяан замхаагүй. Тиигэжэ тус асуудалаар тогтоол баталан абалгые декабриин 11 болотор хойшолуулха шиидхэбэри абтаа.

(ТАСС).

Россин Совет Федеративна Социалис Республикын Арадай депутадуудай съездын Тогтоол

РСФСР-эй ЭКОНОМИКЫЕ ГҮРИМШУУЛАН һАЙЖАРУУЛХА БА ДЭЛГҮҮРЭЙ ХАРИЛСААНУУДТА ШЭЛЖЭН ОРОХО ТАЛААР ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

«РСФСР-эй экономикые гүримшуулан һайжаруулха ба дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн орохо талаар хэмжээнүүд тухай» РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ И. С. Силаевай элидхэлые зүбшэн хэлсээд, республикын социально-экономическа байдал улам муудана гэжэ РСФСР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ хоёрдохи съезд тэмдэглэнэ. Хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр, промышленна эд бараагаар ба медикаментнүүдээр хангалга эмхигүй болоо. Мүнгэнэй сэн буурана, үргэн ниитэ хүн зоной һуудал байдал эрид муудаа, үйлэдбэриин ба хэлсээнэй журам муудана. Гэмтэ ябадал олошорно. Ниитын-политическэ байдал улам тогтуурigүй болоно. Чернобылиин АЭС ба зарим промышленна предприятинууд дээрэхи һандаралһаа, байгаалиие бодомжотой зүбөөр хэрэглээгүй байһан дээрэһээ хохидоһон районуудтахи экологическа байдал орёо хүшэр зандаа. Республикын зарим нютагууд кризистэ орохоор болонхой. Эдэ бүгэдэ ажалша коллективүүдэй этигэл найдал буурулна.

ССР Союзай хүтэлбэрилэгшэдэй хангалтагүйгөөр ажаллаһан, РСФСР-эй Верховно Соведэй ба РСФСР-эй правительствын ажал ябуулгын һайнаар зохилдуулагдадаггүй дээрэһээ байдалнай муудаа. Тохёолдоһон байдалда республикын экономикые гүримшуулан һайжаруулха ба дэлгүүртэ шэлжэн оролгые түргэдхэхэ талаар эрид шууд хэмжээнүүдые абаха эрилтэ табигдана.

РСФСР-эй Арадай депутадуудай съезд иигэжэ **тогтообо:**

1. РСФСР-эй Арадай депутадуудай нэгэдэхи съездын соносхоһон, РСФСР-эй Верховно Соведэй шиидхэбэринүүд соо хүгжөөгдэһэн Россин Федерациин гүрэнэй бүрин эрхэтэ байлгын гол ёһонуудые бэелүүлхэ гэшэ РСФСР-эй Верховно Соведэй болон РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй шухала зорилго гэжэ тоолохо. Энэмнай хадаа кризисһээ гараха, социально-экономическа тогтууритай хүгжэлтэ хангаха, арадуудай һуудал байдалые һайжаруулха үндэһэ һуури болоно.

Ээлжээтэ бэшэ хоёрдохи съезд дээрэ РСФСР-эй арадай депутадуудай оруулһан дурадхалнуудые хараада абан, РСФСР-эй экономикые гүримшуулан һайжаруулха ба дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн орохо программада заһабари оруулжа, 1991 оной январиин 20 болотор хэблэлдэ толилхые РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгаха.

2. РСФСР-эй газар дээрэ ородог байгаалиин ба элшэ хүсэнэй нөөсэнүүд, тэрэ тоодо континентальна шельф, промышленна ба хүдөө ажахын предприятинууд болон эмхи зургаанууд, эрдэм ухаанай, һуралсалай, элүүрые хамгаалгын, соёлой эмхи зургаанууд тушаа республикын болон тэрэнэй бүридэлдэ ородог байгууламжануудай эрхэнүүдые бэелүүлгые хангаха хэмжээ ябуулгануудые РСФСР-эй Верховно Совет ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет 1991 оной февралиин 1 болотор зохёожо дүүргэхэ.

3. 1991 оной РСФСР-эй республиканска бюджет болон социально-экономическа хүгжэлтын гол шэглэлнүүдые РСФСР-эй Верховно Совет 1990 оной декабрьда хаража үзөөд, баталха.

Республиканска захилай хэмжээнүүдые, республиканууд хоорондо продукцияа андалдалгые ба тэдэниие бэелүүлхэ арга оньһые РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет энэл болзорто сэхэ гүйсэдхэгшэдтэ хүргэхэ.

Хүн зониие эдеэ хоолой талаар хангалгые һайжаруулха талаар яаралтай тодорхой хэмжээнүүдые абахыень РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгаха.

Республика соохи байгаалиин байдалые һайжаруулха талаар хүдэлмэри шангадхаха шухала гээд РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй анхаралые хандуулха. Оршон тойронхи дайдые һайжаруулха талаар хэмжээнүүдые бэелүүлхэ талаар бусад союзна республикануудай ба гадаадын гүрэнүүдэй хүтэлбэрилэгшэдтэй холбоо барисаатайгаар хүдэлхэ.

Эдеэ хоолой, арадай хэрэглэмжын эд бараанай, бүд нэхэлгын ба хүнгэн промышленностиие хүгжөөлгын, элшэ хүсэ, транспорт хүгжөөлгын талаар тусхай программануудые РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет зохёохо.

РСФСР-эй газар дээрэ ородог оборонын предприятинуудые ондоо шэглэлтэй болгохо программые бэелүүлгые хангаха нормативно-хуулиин актнуудые РСФСР-эй Верховно Совет ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет 1991 оной 1 кварталда баталан абаха.

4. Хүн зониие социальна талаар хангаха, тэрэ тоодо ажалаар хангаха, хүн зоной олзо оршын болон мүнгэнэй индексаци тухай нормативно-хуулиин бүлэг актнуудые РСФСР-эй Верховно Совет ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет 1991 оной I кварталда баталан абаха. Пенсионернүүдтэ, студентнүүдтэ, олон үхибүүдтэй ба шадал багатай айлнуудта онсо анхаралаа хандуулха. Хэрэглэлгын адаг бага бюджедтэй болоһон зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр ба түрүүшын ээлжээнэй промышленна эд бараагаар, таарамжатай сэнгүүдээр лаб хангаха хэрэгые хинаха гүрим хараалха. Хүдэлмэриин тусхай фонд байгуулха, кадрнуудта шэнэ бэлэдхэл үгэхэ һургуулинуудые хүгжөөхэ.

Хойто зүгэй нютагуудай социальна хүгжэлтын программа баталан абаха.

5. РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет залуушуулай асуудалнуудые шиидхэхэ республиканска программа зохёожо, РСФСР-эй Верховно Соведэй баталамжада табиха.

6. РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет инвестиционно политика үндэһөөрнь хубилгажа, хүнэй аша туһые, байгаалиин баялигуудые хамгаалгые ба арьбалалгые онсо шухалада тоолохо. 1991 онһоо эхилжэ, эрдэм ухаанай, һуралсалай, соёлой, элүүрые хамгаалгын, физкультурын болон спортын талаар салин хүлһэнэй политикада ба инвестиционно политикада залан сэхэ хубилалтануудые бэелүүлхэ. Дэлгүүртэ шэлжэн оролгын эрхэ байдалда тоологдоһон һалбаринуудые социально-экономическа талаар хамгаалха олон арга зохёожо, тэрэнэй проектые РСФСР-эй Верховно Соведэй үзэмжэдэ табиха.

Барилгын, социальна һалбарида барилгын материалнуудые болон хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые үйлэдбэрилгын материально-техническэ үндэһэ һуурииe хүгжөөхэ талаар хэмжээнүүдые бэелүүлхэ.

7. РСФСР-эй Верховно Совет ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет экономикын финансова байдалые һайжаруулха, үнэ сэнгүүдые бүридүүлгые хубилгаха программа зохёожо бэелүүлхэ. Союзна республикануудтай болон ССР Союзтай зүбшэн хэлсэжэ, СССР-эй гадаадын үри шэриие тогтоохо, хубаарилха талаар хэмжээнүүдые баталан абаха, СССР дотоорой үри шэриин байдалые хаража үзэхэ, Союзай бюджедтэ дутаалдадаг мүнгые, мүн саарһан мүнгэ гаргаха эрхэнүүдые тодорхойлолготойгоор урьһаламжын бодото нөөсэнүүдые тодорхойлхо. Оборонодо хэгдэдэг Союзай гаргашануудта, бусад оронуудта түлбэригүйгөөр үзүүлэгдэдэг туһаламжада РСФСР-эй оруулдаг хубиие бага болгохо талаар хэмжээнүүдые баталан абаха.

РСФСР-эй финансово-урьһаламжын, банкын системые хубилгажа түгэсхэхэ, РСФСР-эй гадаадын худалдаа наймаанай банкын ажал ябуулгые хангаха. Ороной алтанай болон алмазай нөөсэнүүдые ашаглан хэрэглэхэ гүрим тухай шиидхэбэри союзна республиканууддтай ба ССР Союзтай зүбшэжэ баталан абаха.

Гадаадын экономическа ажал ябуулга бэелүүлхын тула гүрэнэй хүтэлбэриин зургаануудай ба ниитын эмхинүүдэй дэргэдэ байгуулагдаһан кооперативуудые, хамтын предприятинууд болон бусад эмхи зургаануудые шалгалгые эмхидхэхыень РСФСР-эй Верховно Соведтэ ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгаха. Шалгалтын дүнгүүдээр зохихо шиидхэбэринүүдые баталан абаха.

8. Гүрэнэй предприятинуудые, гэр байра ба гүрэнэй бусад зөөри үмсэдэ дамжуулха социальна талаараа зохистой, экономическа талаараа ашаг үрэтэй арга оньһо хараалха, нормативно-хуулиин актнуудые РСФСР-эй Верховно Совет ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет 1991 оной февралиин 1 болотор баталан абаха.

9. Дэлгүүрэй инфраструктурын: эд бараанай ба фондын биржэнүүдэй, хангалгын-худалдаанай, зууршалалгын, аудиторско ба зүбшэлэлгын фирмэнүүдэй, мэдээсэлэй болон хэлхеэ холбооной мүнөөнэй системын хүдэлмэриие ба хурдан түргэн хүгжэлтые РСФСР-эй Верховно Совет ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет хуулиин ёһоор хангаха.

10. Предприятинууд болон регионуудай хоорондо ажахын талаар холбоо барисаа хүгжөөхэ талаар РСФСР-эй Верховно Соведэй болон РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй хэмжээнүүдые дэмжэхэ. Хэлсээтэ уялгануудые дүүргэлгые эмхидхэхын түлөө гүйсэдхэхы зургаануудай, ажахын хүтэлбэрилэгшэдэй харюусалга дээшэлүүлхэ.

Бусад союзна республиканууддтай бэелүүлэгдэдэг экономическа холбоо барисаанай ашаг үрые РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет дээшэлүүлхэ, Россин эд хэрэглэлгын дэлгүүрые хамгаалха талаар хэмжээнүүдые баталан абаха, ниитэ союзна дэлгүүр эмхидхэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадаха.

11. «РСФСР-эй бүрин эрхэтэ байлгын экономическа үндэһэн һууриие хангаха тухай» РСФСР-эй Хуулитай, РСФСР-эй хуулиин бусад актнуудтай зохилдуулан, РСФСР-эй газар дээрэ гадаадын худалдаа наймаанай ажал ябуулгые ба валюта хэрэглэлгые гүримшуулхыень РСФСР-эй Верховно Соведтэ ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгаха.

12. РСФСР-эй газар дээрэ гадаадын гүрэнүүдэй һомололтонуудые хуулиин ба экономическа талаар лаб хангаха хуулиин документнүүдые РСФСР-эй Верховно Совет 1991 оной февралиин 1 болотор баталан абаха.

13. РСФСР-эй бүхы газар дайда дээрэ өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгые хүгжөөхые, һайн дуранай үндэһэ һуури дээрэ экономическа регионуудые бүридүүлхые, РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй федерально-экономическа комитет байгуулхын тула хуулиин ниитэ нэгэн үндэһэ һуури зохёохые РСФСР-эй Верховно Соведтэ ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгаха.

Арадай депутадуудай доодо шатын Соведүүдэй бюджедүүдэй дулдыданги бэшэ байлгые ба тэдэниие бүридхэлгын нормативна гүримые хангахаар 1991 оной нютагай бюджедүүдые бүридхэхэ тухай хуулиин акт РСФСР-эй Верховно Совет 1990 оной декабриин 20 болотор баталан абаха.

14. РСФСР-эй уридшалан мүрдэлгын бэеэ даанхай зургаануудые, аюулгүйе сахиха комитет, прокуратура, сүүд болон арбитраж бүридхэхэ хүдэлмэри эхилхыень РСФСР-эй Верховно Соведтэ даалгаха.

Хуули гүрим ба ниитын аюулгүй байдал хангаха зорилгоор нэн түрүүн кадрнуудай, социальна асуудалнуудые, хуули хамгаалха зургаануудые, илангаяа РСФСР-эй МВД-е финансова ба материально-техническэ талаар хангалгада шэглүүлэгдэһэн тодорхой хэмжээнүүдэй программа РСФСР-эй Верховно Совет ба РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет 1991 оной хоёрдохи кварталда зохёожо бэелүүлхэ.

15. Тус Тогтоолой хэр бэелүүлэгдэһэн тухай, республикын арадай ажахын хүгжэлтэ, мүн 1991 оной хоёрдохи хахадай ба 1992 оной ажал ябуулгын программа тухай РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй элидхэлнүүдые РСФСР-эй Верховно Совет 1991 оной июлиин 1 болотор шагнаха.

РСФСР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль.
1990 оной декабриин 7.

СССР-эй МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДТЭ

Ажалшадай амархада тааруу зохид эрхэ нүхэсэлнүүдые байгуулха, хүдэлмэриин сагые бодомжотой зүбөөр хэрэглэхэ зорилгоор 1990 оной декабриин 29-нэй субботын амаралтын үдэрые декабриин 31-нэй понедельнигтэ болгоохо, харин воскресенидэ амараад, неделидээ 6 үдэр хүдэлдэг предприятинуудта, эмхи зургаануудта, организацинуудта декабриин 30-най воскресениин амаралтын үдэрые декабриин 31-нэй понедельнигтэ болгохо тогтоол СССР-эй Министрнүүдэй Совет баталан абаба.

ЭРДЭМЭЙ ТҮБ УРИНА

СССР-эй АН-ай СО-гой Буряадай Ниитын эрдэмэй институт байгша оной декабриин 13—14-дэ Буряадай түүхын шухала асуудалнуудаар научна зүблөө үнгэргэхэнь. Эндэ «Дунда зуун жэлнүүдэй үеын Буряадай түүхэ», «1920—30-аад онуудта Буряадай хүдөө ажахын болон таряашадай ажабайдалай социалис замда ороһон тухай» асуудалнууд зүбшэгдэхэ юм.

Тус зүблөөндэ Буряадай ССР-эй мэдээжэ эрдэмтэд элидхэлнүүдые, мэдээсэлнүүдые хэхэ байна. Тэдэ элидхэлнүүд мэдээсэлнүүдэй тезисүүд «Буряадай түүхын шухала асуудалнууд» гэһэн тусхай ном соо барлагдаа юм.

Научна зүблөөн Буряадай эрдэмэй түбэй (Сахьяновагай үйлсэ, 6) конференц-зал соо болохо юм.

Тэрэ үглөөнэй 10 сагта хүдэлмэриеэ эхилхэ. Энэ зүблөөндэ түрэл хизаарайнгаа түүхээр һонирходог зон булта уригдана.

СОНОСХОЛ

Декабриин 13-да КПСС-эй рескомой Ниитын-политическэ түбэй Ехэ зал соо буряад лекториин ээлжээтэ хэшээл болохо гэжэ «Буряад үнэн» газетын редакци, «Знание» бүлгэмэй республиканска эмхиин правлени мэдээсэнэ.

Темэнь: **«Арад зониие хүмүүжүүлхэ үндэһэн ёһо заншалнууд».**

Лектор: РСФСР-эй габьяата багша, Социалис Ажалай Герой, Буряадай арадай уран зохёолшо Цокто Номтоевич Номтоев.

Лекци 18 час 30 минутада эхилхэ.

ХЭЗЭЭДЭ МҮНХЭ МЭРГЭЖЭЛ

Адууһа малай эмшэн, ветврачгүйгөөр мүнөө ферма, отара, гүүртэнүүд нэгэшье үдэр байжа шадахагүйл даа.

Теэд һүүлэй үедэ элдэб шалтагаанаар ветеринарна хүдэлмэрилэгшэдэй мэргэжэл, ажалынь хүндэгүй, тоогдосогүй болохо байна. Энээн тухай, мүн ветврачнуудые бэлдэдэг дээдэ һургуулинуудта мүнөө үедэ тохёолдоһон олон шиидхэгдээгүй асуудалнууд тушаа профессор Ю. А. Тарнуев бэшэнэ. Энэ статьяе газетын 2-дохи нюурта уншагты.

Хүдөө ажахын кадрнуудһаа дулдыдаха

ХЭЗЭЭДЭ МҮНХЭ МЭРГЭЖЭЛ

Хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр, илангаяа мал ажалай продуктнуудаар хангаха асуудалда ветеринарна албанай мэргэжэлтэд ямар хабаатай юм гэжэ зариман абаһаар хэлэжэ болохо. Теэд мяха, һү, ехээр үйлэдбэрилдэг болоно, шанарыень һайжаруулха хэрэгтэ ветеринарна хүдэлмэрилэгшэдэй үүргэ айхабтар ехэ.

Адууһа малые элдэб үбшэнһөө һэргылхэ, үбшэлһыень түргэнөөр эмшэлхэ, аргалха, фермэ, отаронуудта ариг сэбэрые сахиха, малай үүлтэр һайжаруулха хүдэлмэри хэнһээ эгээл ехээр дулдыдадаг бэ? Ветеринарна хүдэлмэрилэгшэдһөө ааб даа. Сэхыень хэлэхэдэ, үнэн дээрээ, тэдэнэрэй ажалдаа эрилтэ багатайгаар хандадаг дээрэһээнь фермэнүүдтэ малай байра соо, һү тушаажа абадаг таһалга соогууршье хэды муухай, хүйтэн, нойтон, эхүүн үнэр танар ехэтэй байдаг гээшэб. Эсэстээ эдэ бүгэдэһөө боложо, малай үбшэлхэ, ашаг шэмээ доошолуулха, продукциин шанарай муудаха ушар үзэгдэнэ ха юм.

Иигээд ерэхэдээ адууһа малай үсхэбэрилэгдэжэ байһан сагтал ветеринарна албан бури урданһаа хойшо бии болоһониинь мэдээжэ. Мүнөө мал ажалай хүгжэлтын үшөө урагшаа дабшаха, шэнэ хэмжээндэ хүрэхэ бүринь ветеринарна хүдэлмэрилэгшэдэй үүргэ, харюусалга, тэдэнэй урда табигдадаг эрилтэ улам ехэ болохонь элитэ ааб даа. Адууһа мал үсхэбэрилдэг ажахынууд нэгэшье үдэр ветеринаргүйгөөр байжа шадахагүй байна. Амиды амитан — хүншье, малшье үбшэлөөд байхадаа, эмшэлэгшын энэрхы хандасые хүлеэжэл байдаг ха юм.

Манай Буряадай республикада нилээд олон ветеринарна хүдэлмэрилэгшэд ажаллажа, мал ажалые хүгжөөхэ хэрэгтэ хубитаяа оруулалсана. Манай хүдөө ажахын институт жэл бүри хэдэн арбаад ветеринарна мэргэжэлтэдые һурган гаргана.

Тиимэһээ саашадаашье тэдэнэй үүргэ, харюусалга улам ехэ болохо, эдеэ хоолой программа бэелүүлгэдэ тэдэнэй оруулха хубита дээшэлхэ ёһотой болоно.

Гэбэшье республикын олохон ажахынуудта ветеринарна хүдэлмэрилэгшэд өөһэдын гол уялгаһаа амяраа элдэб эсын даабари, дээрэһээ үгтэһэн захиралта дүүргэжэ байдаг. Энээн дээрэһээ тэдэнэр гол ажалдаа хам орожо хүдэлхэ аргагүйдэдэг. Зарим фермэнүүдтэ ветфельдшер гү, али ветврачай хүдэлхэ бүхы хэрэгтэй түхеэрэлгэтэй таһалгашье байдаггүй. Энэ мэтэһээ болоржо, тэндэ адууһа мал эмшэлхэ, үбшэ хабшанһаа һэргылхэ хүдэлмэри мүнөө үеын эрилтэдэ хүрэнэгүй ха юм.

Үнгэрхэдөө районуудтахишье ветеринарно-эмшэлгын станцинууд типовой һайн байрагүй, бүхы шүхала хэрэгтэй түхеэрэлгэгүй байһаар. Зарим газарта тэдэнэй байранууд аяар гуша-дүшэн жэлэй саана баригдаһан байна.

Адууһа малай ашаг шэмые эрид дээшэлүүлхэ, мал ажалые хүгжэлтын шэнэ шатада гаргаха гээ һаа, ветеринарна албаниие эрид һайжаруулха, тэндэ хүдэлхэ мэргэжэлтэдые һайнаар бэлдэдэг болохо шухала. Дээдэ һургуули дүүргэжэ гараһан мэргэжэлтэд гансашье теоретическэ эрдэм түгэс шудаланхай байха бэшэ, мэдэхэ юумэеэ ажал дээрэ зүбөөр хэрэглэжэ шадаха, дааһан һалбаридаа бэрхэ эмхидхэлшэд байха зэргэтэй.

Ветеринарна албанда үзэгдэдэг зарим дутагдалнууд, бэрхэшээлнүүд дээдэ һургуулиин һуралсалай хэмжээнэй үшөөл бирагүйшэг, ветврачнуудые бэлдэхэ хэрэгтэй үшөөл хангалтагүйһөө болоно гэжэ мэдэрхэ ёһотойбди. Буряадай хүдөө ажахын институтдай ветеринарна факультет нилээд ургаа, арга боломжонь ехэ болоо, эндэ 6 профессор, 40 эрдэмэй кандидат, 17 ассистентын хүдэлжэ байбашье һаань, ажалаймнай урэ дүнгүүд сэдьхэлыемнай гүйсэд ханаана гэхын аргагүй.

Манай факультедэй гол зорилго хадаа һуралсалаа үйлэдбэритэй нягта холбоотойгоор эмхидхэхэ, деканат болон кафедрын коллектив үйлэдбэридэ бии байһан бүхы түрүү дүй дүршэлые саг үргэлжэ шэнжэлжэ, өөһэдынгөө хараалһан юумые бодото ажалда түргэн нэбтэрүүлжэ шададаг байха ёһотой болоно.

Энэ талаар һүүлэй гурбан жэлдэ орон соохи дээдэ һургуулинууд ажалаа шэнэдхэн хубилгаха хэмжээнүүдые бэелүүлжэ эхилэнхэй. Жэшээнь, ректорнүүдые, декануудые һунгахадаа студентнэрэй 30 процентые хабаадалсуулдаг, багшанарай дунда аттестаци үнгэргэхэдөө, студентнэрые хабаадалсуулха гурим хэрэглэгдэдэг болоо. һайнаар, эрхимээр һурагшадта дээшэлүүлэгдэһэн стипенди үгтэнэ. Студентнэрые сэрэгэй албанда ябалгые хойшолуулха, дээдэ һургуулинуудта һуралсалай түсэб болон тусхай программа өөһэдөө зохёохо, тодорхойлхо эрхэ олгогдоо.

Эдэ бүхы хубилалтануудай мэргэжэлтэдые бэлдэхэ хэрэгые һайжаруулха, һуралсалай шанарые һайн болгохо зорилготойнь элитэ.

Гэхэтэй хамта зарим дээдэ һургуулинуудай, тэрэ тоодо манайшье факультедэй бодото байдал дээрэһээ харахада, эдэ бүхы шэнэ юумэнүүд һуралсалда мүртэй хубилалта хээгүй гэжэ олохон багшанар, илангаяа студентнэр хэлэдэг байна. Үнэн дээрээ, дээдэ һургуулинуудые шэнэдхэн хубилгаха хэрэгтэ студентнэр бодото хубитаяа оруулнагүй, тэдэниие һайнаар һургаха, бэлдэхын тула багшанарай шадалаараа «тэмсэжэ» байхые хажуу тээһээ хараад лэ байна гэхэдэ алдуугүй.

Эгээл энээн дээрэһээ ветеринарна врачнуудые бэлдэхэ хэрэгтэ бии байһан зарим шиидхэгдээгүй асуудалнууд тушаа тогтожо хэлэхэеэ һананаб.

Хэшээлнүүдэй, мүн эрдэм-шэнжэлгын хүдэлмэриин шанарые һайжаруулхын түлөө саг үргэлжэ оролдохоһоо гадна, студентнэрэй һуудал байдалые һайн болгохо, сүлөө сагаа тэдэнэй зүбөөр үнгэргэхэ хэрэгтэнь анхарал хандуулха шухала гэжэ манай институдай, тэрэ тоодо кафедрымнай хүдэлмэрилэгшэд хүсэд ойлгодог. Энээнтэй хамта хүдөөгэй һургуулинуудай һурагшадай, тэндэхи залуушуулай наһанайнгаа мэргэжэл шэлэхэдэнь туһалха, ветеринарна хүдэлмэри тухай һонирхолтой мэдээсэл, мэдэсэ тэдэндэ хүргэхэ ёһотойбди гэжэ мэдэнэбди.

Хэнэйшье мэдэһээр, ороной дээдэ һургуулинууд, тэрэ тоодо манайшье институт олон талаар мэргэжэһэн ветеринарна хүдэлмэрилэгшэдые бэлдэдэг гээшэ. һуралсалынь табан жэлэй болзортой. Гэбэшье һуралсалайнь түсэб һүүлэй гушаад жэлдэ эрид хубилаа. Илангаяа ветеринарна ажалда хабаагүй элдэб дисциплинэнүүдтэ ехэ саг үгтөөд, харин ветеринарай болон мал ажалай асуудалнуудта сэхэ хабаатай юумээр һуралсалайнь час бага болгогдоо. Хэрбээ 1959 оной һуралсалай жэлдэ түсэб соонь ветеринарна болон мал ажалай асуудалда 3720 час гэхэ гү, али 73 процентнь үгтэдэг байгаа һаа, 1988 ондо тэрэнь 2922 час хүрэтэрөө хороогдоо. Ветврачай заатагүй мэдэхэ ёһотой 11 дисциплинын гурбанай нэгэ шахуу хубинь хороогдошоо. Урдань студентнэр 4 дисциплинээр гүрэнэй шалгалта барихадаа, тэрэнэй гурбыень ветеринарна асуудалаар баридаг һаа, мүнөө тиимэ нэгэл асуудалаар шалгалта барина. Иимэ тааруугүй, гажа буруу юумэн дээрэһээл студентнэрэй мэргэжэл шадабариин доошолһониинь элитэ.

СССР-эй Арадай эрдэм һуралсалай гүрэнэй комитедэй зохёоһон һуралсалай типовой шэнэ түсэб соо тэрэнь бүришье бага болгогдоо. Тэрээн соо ветеринарна мэргэжэлэй онсо шэнжэ хараада абтанагүй. Жэшээнь, хирурги, акушерствэ, малай доторой үбшэн, патанатоми, ветсанэкспертизэ, эпизоотологи, паразитологи гэхэ мэтые шудалха аудиторно хэшээлнүүдтэ бага саг үгтэдэг болоод, харин бэеэ даагаад хэшээлдээ өөһэдөө бэлдэхэ хэрэгтэ сагынь ехэ болгогдоо. Үнэндөө, студентнэр багшанартаяа хамта клиникэ соо, фермэнүүдтэ, лабораторидо, мяханай комбинадта хүдэлжэ, теоретическэ мэдэсэеэ ажал дээрэ хэрэглэжэ һурахадаал тэдэнэр олон юумэ мэдэхэ, шадаха болохо ха юм.

һуралсалай ехэхэн сагта студентнэрэй бээ даагаад хэшээлдээ өөһэдөө бэлдэдэг болоходонь шалгалтанууд, зачёдууд үсөөн болгогдожо, һурагшадай хэр мэдэсэтэй болоһые шалгаха, тодорхойлхын аргагүй байна бшуу. Юрэдөөл, һуралсалай шэнэ түсэбтэ хубилалта оруулхаар лэ байна.

һүүлэй жэлнүүдтэ кафедрануудые үсөөлхэ, тэдэниие нэгэдүүлхэ оролдолго гаргагдадаг болонхой. Энэнь олонхи ушарта туһа болохын орондо тодхор болоно. Ветеринарна институт болон факультедүүдэй бүридэл бүри урданһаа бии болгогдоо, яһала таарууша байһанаа харуулаа ха юм. Тэдэниие гэнтэ эбдэхэ, хубилгахада, һайн урэ үгэнэгүй. Энээнтэй хамта дээдэ һургуули болон факультедүүдэй материально-техническэ баазань муу. Мүнөө үеын элдэб оньһон түхеэрэлгэнүүд, станогууд гэхэ мэтэ дуталдана. Хубиин компьютернууд, ЭВМ-тэй классууд тухай хэлэлтэшьегүй.

Эдэ бүгэдэһөө болоржо, залуушуулай дунда ветеринарна врачай мэргэжэл хүндэгүй боложо байнхай. Студентнэрэй нилээд олониинь институт дүүргээд, ондоо ажалда орошодог. Нүгөө талаараа ветврачнууд лэ гол түлэб адууһа малай гарза хоролтогүйгөөр харууһалагдахын хойноһоо оролдоно. Теэд адууһа малай ходо үбһэ тэжээлээр дуталдажа, үбшэлһэн малые эмшэлхэ эм дом, арсалха инструментын дуталдажа байхада гарза хоролтотой ягаад тэдэнэр амжалтатайгаар тэмсэжэ шадахаб даа.

Дээдэ һургуулида хүдэлхэ эрдэмтэ кадрнуудые бэлдэхэ тухай хэдэн үгэ. Багша болохоор аспирантурада һурахаяа конкурс бариха дуратай залуу мэргэжэлтэд хомор болошоо. Ямаршье эрдэм һургуулида залуу хүсэнэй ходо нэмэн орожо байгаагүй һаань, тэндэ шэнэ хубилалта ёһоор хэгдэхэгүй бшуу. Бэлигтэй бэрхэ залуу мэргэжэлтэдэй институдта багшалхаар ерэхынь тула таатай эрхэ байдал олтохо хэрэгтэй. Теэд үнинэй хүдэлжэ байһан, 60—70 наһа хүрэһэн багшанарые ажалһаань гаргаха гээшэ баһал тиимэ хүнгэн хэрэг бэшэ.

Тобшолон хэлэхэдэ, ветеринарна албанай, тэрэнэй дээдэ һургуулиин нэрэ хүндые, үүргэ нүлөө эрид дээшэлүүлхын тула олохон юумэ хэхэ, энэ һалбарида горитой хубилалта түйлэхэ саг ерээ.

Ю. ТАРНУЕВ,
профессор, Буряадай хүдөө ажахын институдай ветеринарна факультедэй декан.

Партиин нэрэ хүндые аршалая

КОММУНИСТ БАЙХАДА, ХАРЮУСАЛГАТАЙ

Мүнөө парти хүндэ байдалда оронхой. Гэбэшье тэрэнэй зорилго сэбэр, сэхэ. Бүхы юумэ хүнэй аша туһада хэхэһээ нангин юун байхаб? Партиин энэ нангин зорилгые бодото хэрэг дээрэнь бэелүүлхын тула коммунист бүхэн боложо байһан үйлэ хэрэгүүдые зүбөөр ойлгожо сэгнэхэһээ гадна өөрын зориг, оролдолго харуулха ёһотой. Энэ хадаа иимэ шиидхэхы үедэ ехэ шухалашье, сэнтэйшье. Гэхэтэй хамта энэ үедэ зарим нэгэн юумэ хүсэд ойлгонгүй, мэгдэжэ, айжа, бээ аршалхые оролдодог байна. Үнэн дээрээ эдэмнай булта КПСС-эй гэшүүндэ орохоор мэдүүлгэ бэшэхэдээ, тэрэнэй хуби заяа хубаалдахаар бэлэн байһанаа мэдүүлһэн байха.

Гэбэшье олон коммунистнууд энэ шалгалта гаража шадаагүй. Хүндэ сагай ерэхэдэ, партийна биледээ орхёо. Гэхэтэй хамта хаана хүндэ байнаб, тэндэ хүдэлхэ гэһэн гол зорилготойгоор партида ороһон хүнүүд лэ партида, өөртөөшье урбаагүй. Иимэ партиин гэшүүд район соомнай олон. Эдэмнай партиин ветеранууд Б. М. Кырмыгёнов, П. С. Демин, Д. Д. Маншеев, А. А. Назимов, Д. Д. Бадеева болон бусад болоно. Эдэ нүхэднай дайнай үедэ, һүүлээршье бүхы хүсэ шадалаа арад зонойнгоо аша туһада үгэһэн зон. Тэдэнэр хүнгэн харгы бэдэрээгүй, партиин эльгээһэн газарта үнэн сэхээр, харюусалгатайгаар хүдэлөө.

Партиие али муухайгаар хардажа, хэлэжэ байһан мүнөө үедэ иимэ хүнүүдтэ ёһотой харюу үгэхын орондо партиин зарим гэшүүд өөһэдөө энэ муухай хэрэгтэнь туһална, партийна биледүүдээ тушаана ха юм. Эдэмнай булта КПСС-эй зэргэдэ өөрынгөө тала хаража ороһон зон болоно. Үнгэрһэн юһэн һара соо манай районд КПСС-эй 18 гэшүүн партиһаа гаргаха мэдүүлгэ бэшээ. Тэдэнэй дунда хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд бии. Жэшээлхэдэ, Горхоной дунда һургуулиин директор байһан В. И. Толмачев, Саяанай совхозой ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь В. Н. Байминов (партиин гэшүүнэй түлбэри түлөөгүй байһанайнгаа түлөө гаргагдаа), «Сибиряк» колхозой мэргэжэлтэн А. С. Пашнин болон бусад болоно.

Нүгөө талаһааньхаража үзэхэдэ, эдэ хүнүүд гансата, нэгэ доро мэдүүлгэ бэшээгүй. Эндэ ганса хүнэй алдуу бэшэ, партийна организациин, тэрэнэй нүхэдэй алдуу бии. Тэрээндэ ямар нэгэ хүндэ сагта туһалжа шадаагүй, туһалаагүй байна.

КПСС-эй Уставай ёһоор ажаһууха, бүхы хэрэгүүдээ партиин шиидхэбэринүүдтэй сасуулан хараха, тэдэниие бодото хэрэг дээрэнь бэелүүлхэ, түрүү зэргэдэ ябаха, бүхы юумэндэ жэшээ харуулха гээшэ бодото коммунистнуудай зорилго байха ёһотой.

И. БИКТОРОВ.
Түнхэнэй район.

Зураглал

«АВТО-ХҮЛЭГНИ ГҮЙДЭЛТЭЙЛ ДАА...»

— Ивановые бэдэрнэ гүт? Тэрүү-тэрэ шарабтар үнгэтэй «Камацу-Ниссан» түхэлэй автомашинын хажууда Александр Исаевич хөөрэлдэжэ байна. Соохор-эрээн самсатайнь... Би ехэл сүлөө забдагүй ябанаб. Өөһэдөө дүтэлжэ танилсыт даа,— гэжэ леспромхозой директорэй орлогшо В. К. Золотарев намда ойлгуулан сасуу яаралтай ябашаба.

Хамһабариин ажахын адууһа малда үбһэ тэжээл бэлэдхэлгын халуун хаһа байгаа ха юм. Тэндэхи хүдэлмэринүүдые түргэдүүлээгүйдэ аргагүй гэжэ нүхэр Золотарёв ойлгуулаа һэн.

Томо гэгшын, хүсэ ехэтэй ашаанай автомашинын экипажай бригадир Александр Исаевич баһал туха сүлөөгүйшэг хэбэртэй. Энэ экипаж ойһоо модо зөөдэг юм. Мүнөө бэлэдхэл ябуулна. Машинаяа һайса шалгажа, хойноонь шагтагалагдадаг түхеэрэлгэнүүдэй хэр зэргэ найдамтай бэхи байһые хаража үзэнэ.

— Ажалдаа эртэлжэ гараагүй һаа, оройтохол болохош. Харгымнай холо. Баир Дамбиевай гаражһаа гаража ерэхыень хүлеэжэ байнабди. Битнай үлүү ехэ бэрхэзэршье хүдэлдэг хүн бэшэб. Намдал адли ажаллагшад эндэмнай олон бээ даа,— гэжэ Александр Исаевич танилсаха зуураа хөөрэнэ.

— Бэрхэ бэшэб гээшье һаа, хүдэлмэри тухайгаа хэдэн үгөөр хөөрэжэ үгэхэ аабзат?— гэһэн асуудалтайгаар хандабабди.

— Жэлэй түгэсэхэ хаһада дүн гаргагдаха бээз. Хахад жэлэйнгээ даабари гүйсэд дүүргээ һэмди. Үнгэрһэн һарын түсэб бэелүүлэгдээ. Бараг лэ ябажа байнабди. Авто-хүлэгни гүйдэлтэй даа,— гээд, нүхэр Иванов «Камацу-Ниссан» автомашина тээшэ харасаяа залана.

Энэ машина даажа абаһаарнь зургаан жэл үнгэрбэ. Энэ хугасаа соо тэрэ 540 мянга гаран километр зам гаталһан байна.

— Александр Исаевич гээшэмнай бэрхэ жолоошон. Дүршэлтэй даа. һанаһанаа бүтээһэн, һарбайһанаа бариһан лэ байдаг. Нүхэдтөө туһалхые ходо оролдодог. Холын хадалиг харгыда ёһотойл туршалга гарана бшуу ди. Бээ бээ һайса мэдэдэг болонобди,— гэжэ Баир Базарович нэгэ коллектив дотор сугтаа ажалладаг нүхэр тухайгаа хөөрэбэ

Энэ жэлэй юһэн һарын дүнгүүдые согсолон гаргахада, бригадир А. И. Ивановой хүтэлбэрилдэг экипажай гэшүүдэй хүсөөр хамта дээрээ 11 мянган кубометр отологдоһон модон дээдэ складһаа асарагдаһан байна. Энэнь хараалагдаһанһаа 23 процентээр ехэ болоно гэхэ гү, али модо зөөхэ талаар даабарияа 166 процент дүүргээ. Түс экипажай гэшүүд энэшье кварталай туршада абьяастайгаар ажаллажа, үгтэһэн даабаринуудаа жэншэдгүй бэелүүлнэ. Мүнөө жэлэйнгээ даабаринуудые эдэ үдэрнүүдтэ сүм бэелүүлжэ, удаадахи жэлэй тоосоогоор хүдэлжэ эхилхэнь.

— Харгыдаа хэр ябанат гээд манһаа асуудаг заншал бии даа. «һайн» гээд лэ нэгэ янзаар харюусахын аргагүй. Хэр зэргэ ябаһыемнай ажалаймнай дүнгүүд гэршэлнэ аабза. Нэгэ машинада сугтаа хүдэлдэг нүхэдһөөмни эдэ дүнгүүд мүн лэ дулдыдана ха юм. Хүн бүхэмнай өөр өөрын абаритай, ажалдаа өөрын хандалгатайшье һаа, булта урагшаа һанаатай —гэжэ жолоошон Ивановой хэлэһэниинь зүйтэйл даа.

Г. БАДМАЕВ
А. ЦЫДЕНОВЭЙ фото

Хориин район.

АЖАХЫН ТООСООГООР

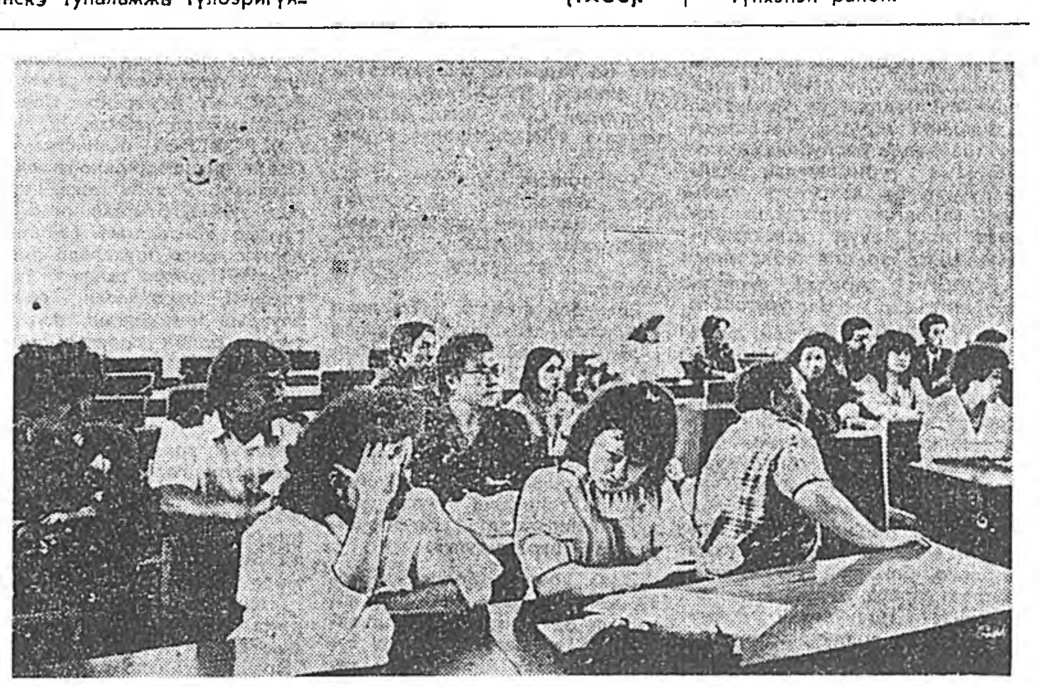
КУРСК. Эндэхи «Страна Советов» колхоздо ажахын тоосооной медицинскэ комплекс байгуулагданхай. Гансашье колхоз бэшэ, мүн дүтэ шадарай предприятинууд болон эмхи зургаанууд — мал шахан тарган уулгын «Дроздыи» совхоз, үрэ жэмэсэй «Обоянский» совхоз, автомобиль заһабарилгын нютагай завод медицинын энэ эмхи зургаанда мүнгэ һомолно. Ажахынууд-спонсорнуудай хүдэлмэришэд ба колхозой гэшүүд медицинскэ туһаламжа түлбэригүйгөөр абана. Аппарадуудые, медицинскэ приборнуудые худалдажа абахадаа, олохон городуудай, тэрэ тоодо Калугын, Омскын, ба бусад городуудай промышленна предприятинуудтай эдэ ажахынууд холбоо тогтооно.

(ТАСС).

Буряадай ССР-эй хүдөө нютагуудта, Улаан-Үдэ хотодо ажаһуудаг солонгос үндэһэ яһатанай соёлой түб тухай

Манай корреспондент Б. Цырендылыков дурсагдагша түбэй правлениин түрүүлэгшын орлогшо Буряадай эрдэмэй түбэй Ниитын эрдэмэй институдай ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэ Н. В. Кимтэй уулзажа хөөрэлдэбэ.

МАНАЙ ХӨӨРЭЛДӨӨН

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: солонгос үндэһэ яһатанай суглаанай үедэ.

СОЛОНГОС ЗОНОЙ СОЁЛОЙ ТҮБ

Корреспондент: Николай Владимирович, мэнэ һаяхан бии болгогдоһон солонгос үндэһэ яһатанай соёлой түб тухай хэдэн үгөөр хөөрэжэ үгыт.

Н. Ким: СССР гүрэн соомнай солонгос яһанай 435 мянган хүн зон ажаһуудаг. Эдэ зоной Солонгос оронһоо гараһан түүхэ аяар 100 жэлэй саанахи үе сагһаа эхилһэн байха. Энэ асуудал ондоо тусхай хөөрэлдөөн гээшэ ааб даа...

Манай орондо ажаһуудаг солонгос хүнүүд элдэб үндэһэ яһатанаар тон адли, 1930-аад онуудай хатуу шэрүүн сагай хашалан, зоболон гээшые адли тэгшээр дабажа гараһан байха юм. Энэ талаар ямаршье илгаа байгаагүй.

Мүнөө Буряадай ССР-тэ манай яһанай 339 хүн ажаһуудаг. Тэдэнэрэй олониинь элдэб янзын дээдэ һургуулинуудые дүүргээд, эндэ эльгээгдэжэ ерэһэн хүнүүд болоно.

Байгша оной октябриин 9-дэ СССР-эй Верховно Совет «Ниитын эмхинүүд тухай» Хуули баталан абаа һэн. Энэ Хуулиин үндэһөөр өөрынгөө гүрэнэй байгуулалтагүй гү, али гүрэн түрэтэйшье аад, түрэл арадһаа холуур ажаһуудаг эрхэтэд үндэһэ яһатанай соёлой түб гэхэ мэтэ элдэб эмхинүүдые байгуулха эрхэтэй болоһон юм. Бидэнэр тэрэ Хуули ехэтэ һайшаанабди.

Корреспондент: Мүнөө энэ байгуулагдаһан түбэйнгөө саашанхи зорилгонууд тухай тобшохоноор хэлэбэлтнай һайн бэлэй.

Н. Ким: Манай үндэһэ яһатанай соёлой түб өөрын Устаа баталан абаа. Тэрэ Устав Москвагай солонгос ассоциациин, Алма-Атагай, Чимкентын солонгос яһатанай соёлой түбүүдэй баталһан Уставуудһаа үндэһэлэн зохёогдонхой.

Совет солонгос хүнүүд бусад багаханшье үндэһэ яһатантай сасуулбал, түрэл хэлэнэй, үндэһэн соёлой, арадайнгаа ёһо заншалай талаар бүришье ахир байдалда оронхой гэжэ хэлэхэ байнаб. Энээниие иимэ баримта гэршэлнэ. 1989 оной хүн зоной тоо бүридхэлэй дүнгөөр СССР гүрэн соо ажаһууһан манай яһатанай оройдоол 40-һөө арайл дээшэ процентнь солонгос хэлээ түрэл гэжэ тоолоно. Мүн үндэһэн соёлойнгоо хүгжэлтэһөө бидэнэр холо гээгдэһэн, түрэл арадайнгаа ёһо заншалые мартажархиһан шахуу байнабди.

Иигээд ерэхэдээ, Совет ороной солонгос хүнүүд бусад багашье, ехэшье нацинуудай хоорондо эгээн гээгдэнги этническэ бүлэг боложо, һүүлэй һүүлдэ тэдэнэй дунда «шэнгэшэхээр» байдалтай болонхой.

Иимэ сагай болохогүйн тула, бидэнэр өөһэдөө бээ хамгаалха, үндэһэ яһатанайнгаа соёл, гэгээрэл хүгжөөхэ гэжэ оролдолго гарганабди.

Корреспондент: Та үндэһэ яһатанайнгаа соёл, гэгээрэл тухай дурдабат. Тэрэниие һэргээхын тулада ямар хэмжээнүүд абтаха гээшэб!

Н. Ким: Мүнөө Буряадай республикада байһан бидэнэрэй олонхид түрэл хэлээ мэдэхэгүй байна. Нэн түрүүн хэлээ шудалжа эхилхэ, бага үхибүүдээ һургаха гэжэ бодонобди. Тиимэһээ хэлэ шудалха кружогуудые нээхэ ёһотойбди. Манай Улаан-Үдэдэ ажаһуугшадай дунда 2—3 мэргэжэлтэн бии. Хоёрдохёор, солонгос арад гээшэ анхан сагһаа абажа ябаһан ёһо заншалаа ехэ һайнаар сахидаг байха юм.

Жэшээлхэдэ, буряад арад Сагаан һараар Шэнэ жэлээ угтажа, ехэ баяр наада үнгэргэдэг байһан, мүнөө тэрээнээ һэргээжэ байһаниинь һайшаалтай. Тэрээн шэнги солонгос зон зүүн зүгэй гуримаар һарын календаряар баһал Шэнэ жэлээ айхабтар хүхюутэйгээр угтадаг һайхан заншалтай юм. Тэрэ ёһо заншалаа манай үндэһэ яһатан мартаха ёһогүй байгаал даа. Тэрэниие һэргээхын түлөө манай түб хүсэл оролдолго гаргаха уялгатай.

Соёлой талаар дурдабал, залуушуулнай үндэһэ яһатанайнгаа хатар, дуу, домог, арадайнгаа сэсэн үгэ гэхэ мэтые оройдоошье мэдэхэгүй байна.

Бидэ залуушуулай хүсөөр уран һайханай самодеятельность бии болгохо хүсэлтэйбди. Энээндэмнай Буряадай оперо болон баледэй академическэ театрай ахамад хормейстер, Буряадай ССР-эй арадай артист Б. А. Ким хамһалсаха хүсэлтэй.

Саашадаа Москва, Ленинград, Томск, Алма-Ата хотонуудай солонгос арадай соёлой түбүүдтэй саг үргэлжын һайн холбоо барисаатай болохо түсэбтэйбди.

Мүнөө совет кореецүүдэй Бүхэсоюзна ассоциаци байгуулагданхай. Тэрээндэ бидэ орохо байхабди.

Корреспондент: Улаан-Үдэдэ, Буряадай республикада ажаһуудаг өөрынгөө үндэһэ яһанай хүнүүд тухай хэдэн үгөөр хөөрыт даа!

Н. Ким: Манай республикада ажаһууһан кореецүүдэй дунда эрдэмтэд, врачнууд, искусствын ажал ябуулагшад, инженер-барилгашад, юристнүүд гэхэ мэтэ мэргэжэлтэд бии. Тэдэнэй дунда Виктор Николаевич Ким врач хүн. Тэрэ түбэймнай правлениин түрүүлэгшээр һунгагдаа. Мүнөө үедэ республиканска больницын онкологическа отделенидэ врачаар хүдэлнэ. Виктор Николаевич ород, буряад, солонгос хэлэнүүдые адли һайнаар мэдэдэг залуу мэргэжэлтэн.

Александр Сергеевич Пак, геолог, Буряадай республикын габьяата геолог нэрэ зэргэтэй юм. Прокурор ябаһанаа наһанайнгаа амаралтада гараһан Георгий Семенович Ким болон бусад хүнүүдые нэрлэмээр.

Совет орон дотор

США-гай ажал хэрэг эрхилдэг бүлэгөөрхидтэй уулзахаяа Россин—американ университедэй делегаци һаяхан тиишэ ошоо. Амгалан тайбан байдал бэхижүүлгэдэ, арадуудай хоорондо харилсаа холбоо үргэдхэлгэдэ, соёлой угай баялигуудые шэнжэлгэдэ туһалха зорилготойгоор гүрэнэй бэшэ уласхоорондын энэ эмхи байгуулагдаа юм. Эрдэмэй 6 түб 35 шэнжэлгын программа бэелүүлжэ, түбэй дэлхэй дээрэхи уласхоорондын харилсаануудай хүгжэлтые ба социальна дэбжэлтые шэнжэлэн тайлбарилна.

РОЖИЩЕ (Волынска область). Нютагай мебельнэ фабрикада шэнэ цех ашаглалгада оруулагдажа, медицинын эмхи зургаануудта хэрэгтэй мебель бүтээжэ эхилээ.

ВИЛЬНЮС. Литвагай республиканска банкын эндэхи городской таһаг айлнуудай үнэтэй сэнтэй зүйлнүүдые тоногшодһоо, гал түймэрһөө хамгаалха хэрэг даажа абаа юм. Алтан, мүнгэн зүйлнүүдһээ эхилээд, гар бэшэгүүд ба документнүүд хүрэтэр элдэб зүйлнүүдые эрхэтэдһээ хадагаламжада түлбэритэйгөөр абажа эхилээ. Зөөриин эзэдэй нэрэнүүд нюуса байха юм.

НОВОСИБИРСК. Вивальдиин хүгжэмөөр бүхэсоюзна хүгжэмтэ фестиваль эндэ һая нээгдэбэ. Петропавловск-Камчатский, Ташкент, Липецк, Киров, Нижний Тагил хотонуудһаа симфоническа ба камерна һайн дуранай оркестрнүүд фестивальда хабаадахаяа ерэнхэй. Илажа гарагшадынь ороной элдэб хото городуудаар гастрольдо ябаха юм.

БИРОБИДЖАН. Кульдурай брусидай уурхайн дэргэдэ совет-норвег хамтын предприяти байгуулха ябадалые хуули буса гэжэ тоолоод, Еврейн автономито сбластиин арадай депутадуудай Соведэй гүйсэдком аса удхатай хэлсээе зэйсуулба. «Дальгеология» нэгэдэл ба минеральна түүхэй эдэй Алас-Дурнын эрдэм шэнжэлгын институт гадаадын партнерто энэ үнэтэй сэнтэй минералай зарим хубиие худалдаха һанаатай байгаа. СССР соогоо ори ганса Кульдурай уурхай ороной металлургическа, фармацевтическэ, целлюлозно-саарһанай, химическэ, оборонно промышленностиин предприятинуудые түүхэй эдээр хангаха ёһотой гэжэ облгүйсэдком тоолоно

БЭРХЭШЭЭЛЭЙ УШАРБАШЬЕ

Түнхэнэй район соо Жэмһэгэй тоһоной завод мал ажалай продукци буйлуулха ори ганса предприяти болоно. Энэ завод хүн зониие сагаан эдеэнэй зүйлнүүдээр хангаха хэрэгээ ехэл муугаар дүүргэнэ гэхэдэ алдуу болохогүй. Магазинуудта һүнэй зүйлнүүдэй хомор дээрэһээнь Хэрэн тосхоной магазинуудта хүнүүд олоор сугларна. Үе наһаараа элинсэг хулинсагаймнай, аба эжынэрэймнай хэрэглэжэ байһан эдеэ хоолой зүйлнүүдэй иимэ хомор болошохонь хайшаа юм!

Районой магазинуудта тоһон худалдагдахаяа үнинэй болишоо. Ямар шалтагаанһаа иимэ байдал тохёолдохо болооб! Районой һаалишадай һү һаалияа дээшэлүүлхын түлөө үдэр һунигүй оролдожо ябаһаниинь эли. Тэзд үйлэдбэрилжэ абаһан һүниинь хүн зоной хэрэглэмжэдэ хүртэнэгүй гээшэ гү? Али һаамхай үнеэдынь бага һү үгэдэг юм гү? Эдэ олон асуудалнуудта хэн харюу үгэхэб?

Элдэбын ушарнуудай хэды тохёолдоошье һаань, тоһоной заводой коллектив жэлэй эхинһээ хойшо түсэбтэ даабаринуудаа дүүргэжэ ябана. Үйлэдбэрилэгдэһэн продуктнуудыень амяарлан харабал, малай тоһон түсэбтэ даабариин ёһоор 380 тонныын орондо 406 тонно, һүөөр хэгдэһэн продукци түстэа 1140 тонныһ орондо 1240 тонно, арадай хэрэглэмжэдэ худалдадаг продукци 1562 түхэригэй орондо бүхыдөө 1683 түхэригтэ хүргэгдөө. Эндэһээ харахада, тус коллективэй гэшүүд ажал хүдэлмэреэ һайнаар эрхилжэ ябана гэхээр. Харин тэдэнэрэй үйлэдбэрилжэ гаргаһан продукци магазинуудта тон хомор, хүн зондо хүртэхэеэ болинхой.

Заводто һү буйлуулха хоёр цех хүдэлгэгдэдэг юм. Энэнь хадаа гол зүйлэй болон һүнэй продукци буйлуулха цехүүд болоно. Гол зүйлэй цехтэ В. Д. Папанова, С. Д. Хартохоева гэгшэд мастераар хүдэлдэг. Зунай сагта энэ цех хоёр халаанда хүдэлдэг аад, октябриин нэгэнһээ нэгэ халаанда оронхой. Эндэһээ һүн, мүн бусадшье зүйлнүүд районой сельпонуудта, «Аршаан» курортдо, хүүгэдэй сад-яслинуудта, больницанууд эльгээгдэнэ. һүнэй заводой продукциин магазинуудта хомор болошоһон шалтагаан гэхэдэ, сельпонуудта тоһон фондынгоо ёһоор үгтэдэгшье һаань, харин тэрэнэй ехэнхи хубинь Улаан-Үдэ хото эльгээгдэнэ. Сельпонуудай фонднууд тон бага, хүн зондо хүртэхөөршье бэшээр зохёогдонхой. Мүнөө Хэрэн тосхондо оройдоол 30—40 бидон һүн табигдана. Энэмнай томо һууринда бага гээшэ ааб даа. Саашадаа сельпонуудай фонднуудые ехэ болгохо шухалада тоологдоно. Үшөө нэгэ шалтагааниинь гэхэдэ, һүүлэй жэлнүүдтэ район дотор һүн багаар һаагдана, тиимэһээ тоһоншье багаар үйлэдбэрилэгдэдэг болонхой.

Заводто тушаагдаһан һүнэй шанарынь ехэл муу байһаар. Тушаагдаһан һүнэй 84—90 процентнь нэгэдэхи сортоор абтана, бэшэниинь доогуур сортын болоно. һү һаалиин фермэһээ асарагдаһан һүн нормынгоо ёһоор 10 градус хүрэтэр хүргэгдэһэн байха ёһотой ха юм. Харин бодото дээрээ һүн 13—20 градустай байна. Энэмнай хайшаа гээшэб?

Фермэнүүдэй дэргэдэхи һү хүргэхэ түхеэрэлгэнүүд жэл бүри муугаар ашаглагдана гэһэн элдэбын дохёонууд ородог, тиигэбэшье һайн болохо ушар үгы бшуу. Энээнһээ болоржо, гашалангиртай һүн заводто асарагдана. Ленинэй нэрэмжэтэ, «Сибиряк» колхозууд, Саянай совхоз энэ хэрэгтэ хабаатай. Ажахынууд муу шанартай һү тушааһанайнгаа түлөө хэды мянган түхэригөө һалхинда хаянаб даа. Энээн тухай тусхай асуудал табижа болоно. Гол зүйлэй цех соо үдэртэ 900—1000 килограмм тоһон, сыр, зөөхэй, аарса гэхэ мэтэ сагаан эдеэнэй зүйлнүүд үйлэдбэрилэгдэнэ.

Тушаагдаһан һүн хоёр сепаратораар үйлэдбэрилэгдэдэг байха юм. Хүхэ һүниинь нүгөө цех руу эльгээгдэнэ. Үдэр бүри 300—350 килограмм зөөхэй гаргагдана. Мүнөө зөөхэй үйлэдбэрилхэ ажал зогсоогдонхой, түхеэрэлгэнь заһабарилагдажа байна. Хэмэл һү хэдэг цехтэ дүрбэн хүн хүдэлдэг юм. Тэдэнэр нарай малда үгтэхэ үнэтэ тэжээл бэлэдхэнэ. Энэ цех һаянай ашаглагдажа эхилэнхэй. Иимэ тэжээл үйлэдбэрилхын тула А, Д витаминууд, кулинарна тоһон, моноглицерин гэһэн бодосууд нэмээгдэнэ. Эндэ мастераар И. Д. Бадмаев хүдэлдэг юм. Үдэр бүри 300 килограмм хэмэл һүн үйлэдбэрилэгдэнэ.

Заводой түхеэрэлгэнүүд хуушаранхай. Иимэ байдалһаа болоржо, тэдэнь ходо эбдэржэ, ехэхэн һаад тойбо ушаруулна.

В. ХАРТАЕВ,
хүдөө бэшэгшэ.

НАЙДАЛЫНЬ ОДООЛ ХҮСЭЛДЭБЭ

«1960-аад онуудта Корсаково тосхон Байгал-Хударын совхозой нэгэ отделени болгогдоһон юм...»

...а сагһаа хой-...лшан, загаһа-...д зоной түб-...анханай баян ...лтай байһан ...н һүүлэй хо-...дэ доройто-... туйлдаа хү-...м.

...л шалтагаан ...онуудта Хру-...ийн үедэ хэ-... хамталхаһаа ...йонуудые нэ-... асари томо ...шай болоһон ... мэтэ тосхо-... хуу нэгэ тээ-...» һааб даа. ...и яһала то-... хүгжэнгишье ...йгал-Хударын ...отделени бол-...

...ээ урданай ...той, ёһо зан-... түхэл шарай-...ээ. Ехэ найр ...-Хударын бу-...орой хонгёо ...лдахаяа боли-... Үнгэрхэдөө ...ыншье наяр-...лошоһон бай-...альские ог-...нэй хүдэлмэ-... Халтуев хэлээ ...йхалтай бэшэ ... хүбүүд, ба-сагад дунда һургуули дүүргээд гү, али сэрэгэй алба хэжэ ерээд, тэдэнэй олонхинь эндэһээ яажашье һаань, саашаа хото город, ядахын сагта районой түб — Кабанск ошожо хүдэлхые оролдодог бэлэй. Теэд жэлэй дүрбэн сагта шабар шабха болошоһон үйлсэтэй, һандаргагдажа, задалагдажа байһан гэрнүүдтэй, ходо хаалгатай байдаг клубтай тосхондо хэн байхаяа һайхашаахаб даа.

— Нэгэ үедэ маршрутна автобусшье эндэмнай орохоёо болишоод байгаа. Байгал-Хударa тосхондо асаржа буулгажархихадань, нютагай зон тэндэһээ 3—4 модо газарта ябагаар һалирха баатай болодог бэлэй. Ядахадаал олон хүнэй гар табилгатай ехэл гомдолтой бэшэг нютагай зон бэшэжэ, дээдын органуудта, хэблэлдэ эльгээхэ баатай болоо юм. Тиигэһэнэйнь һүүлдэл арай-хурай гэжэ автобус ябадаг болоо. Юрэдөөл, тосхоной аалиханаар һандаржа байхада, досоо ехэл уйдхартай, гомдолтойшье болоһшо һэн. Амяраа бэеэ дааһан ажахы болохомнай гээд, арбаад жэлэй саана эндэхид оролдоодшье ядаа. Районой, совхозойшье хүтэлбэрилэгшэдэй дунда энээндэ һаад хэхэ, гэдэргэ татаха хүнүүд олон байгаа. Дээрэһээ захиралта зонхилгоор бүхы юумэнэй бүтээгдэдэг сагта зоной һанамжые хэн тоохо бэлэй,— гэжэ урданъ эндэхи колхозой түрүүлэгшэ байһан партиин болон ажалай ветеран И. И. Болдогоев хэлээ һэн.

Эндэ иимэ байдалай тохёолдоһониинь баһал ойлгосотой. һая болотор гансашье эндэ бэшэ, хаа хаанагүй ажахынуудай түб һууринуудые хүгжөөхэ хэрэгтэ гол анхарал хандуулагдаад, харин отделениин түб мэтэ багахан тосхонууд орхигдоһхой шахуу байгаа ха юм. Гэр байрануудшье ёһоор баригдахагүй. «Эндэдэ һууха дурагүй һаа, ажахын түб руу зөөгыт, хэн таниие баринаб»— гэхэшье ноёд байгаа бэзэ. Теэд элинсэг хулинсагай, эхэ эсэгынгээ тоонто нютагые, газар дайдаяа, эрхилдэг ажалаа орхижо, ондоо тээшээ нүүхэ гээшые олонхи зон һайшаахагүйл даа.

Түрэһэн гараһан газар нютагаа юунһээшье үлүүгээр һанадаг, тэрэндээ хэзээдэшье урбадаггүй, тосхомнай хэзээ нэгэтэ дахин һэргэхэ, болбосон һайхан түхэлтэй болохо гэжэ этигэдэг, найдадаг, тэрэнэй түлөө ходо оролдон хүдэлжэ ябадаг хүнүүд анханһаа хойшо Корсаковода баһал үсөөн бэшэ бии байгаа.

Эгээл тиимэһээ тээмэндэ эндэ болоһон хүдөөгэй сход гэхэ гү, али олон зоной хабаадалгатай ехэ суглаан дээрэ хүнүүд тохёолдоһон байдал тухай сэдьхэлээ хүдэлгэн хэлээ һэн. Саашадаа иигэжэ ажаһуужа, түрэл тосхоноо иимээр доройтуулжа болохогүй. Хүрөө. Корсаковамнай һэргээн бодхоогдохо, болбосон түхэлтэй шэнэдхэгдэһэн тосхон болгогдохо ёһотой. Нютагай буряад зоной урданайнь ёһо заншалые, соёл болбосоролые һэргээел, үбгэ эсэгэнэр, эжынэрэйнгээ хэжэ байһан ажалые, уран дарханай, оёдолой, гоёолто хэдэг мэргэжэл шадабарие дахин һэргээел, элдэб олзоборилго бии болгоёл гэжэ үгэ хэлэһэн хүнүүд уряалаа, һонирхолтой дурадхалнуудые оруулаа.

Энэ суглаандань КПСС-эй Кабанскын райкомой нэгэдэхи секретарь В. Г. Котов, арадай депутадуудай районно Соведэй түрүүлэгшын орлогшо И. И. Евтеев, АПО-гой хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай райкомой түрүүлэгшэ В. М. Коршунов болон бусад түшаалтад хабаадалсаа.

Эндэхи отделениие эрхилэгшэ С. Ц. Илыгеев суглаан дээрэ үгэ хэлэхэдээ, иигэжэ тэмдэглээ:

— Эдэ жэлнүүдтэ тосхондо оройдоошье барилга хэгдээгүй, ямаршье хүгжэлтэ болоогүй гэхэдэ, баһал таарахагүй юм бэзэ. Совхозой эмхидхэгдэһэнһээ хойшо хори гаран жэл соо Корсаково тосхондо 30 байра баригдаа. Хүүгэдэй саад бии болоо. Мүн үйлэдбэриин хэдэн барилганууд бодхогдоо. Харин энэ үе соо һандаргагдаһан, задалагдажа ондоо тээшэнь абаашагдаһан гэрнүүдые тоолохо болоо һаа, захагүй ааб даа. Тосхоной доройтоһониень иимэ жэшээ гэршэлнэ. Анханда 700 үхибүүдэй һурадаг байһан дунда һургуулида мүнөө ороодоол 130 үхибүүд һурана. һаалишад, малшадаар хүдэлхэ хүнүүд ходо дуталдана. Тэдэмнай диилэнхидээ наһажаал болоһон, пенсидэ гараха дүтэлһэн хүнүүд. Саашадаа тэдэниие хэд халажа абаха гээшэб гэжэ һанаата болохоор байна. Урдандаа үнеэдһээ һү ехээр һаадаг, район, республика соошье суутай һаалишад, орооһо, таряа, хартаабха ехээр ургуулдаг механизаторнууд манайда олон һэн. Теэд тосхоной һуудал байдалай, ажахы эрхилэлгын муудахада, үйлэдбэриин үрэ дүнгүүдшье доошолоол ааб даа. Амяраа, бэеэ дааһан ажахы болоо һаа, эдэ бүгэдэеэ һэргээхэ, урдынгаа солые түргэн тэхэрюулхэ ёһотойбди. Манай хүн зон анханһаа хүдэлмэришэ гэжэ суутай юм. Урдаа тудажа ерэһэн ехэ зорилгонуудые бэелүүлхэ дүүрэн аргатай.

Тэрэ суглаан дээрэ хэлсэгдэһэнэй ёһоор Байгал-Хударын совхозой Корсаковай отделениин һуури дээрэ бэеэ дааһан шэнэ ажахы эмхидхэжэ, ойрын сагта эндээ совхоз бии болгохо гэжэ нютагай хүн зон шиидхэһэн байна.

Энээниие арадай депутадуудай районно Совет, АПО-гой совет дэмжээ. Хүн зоной олонхи дуугаар ажахые хүтэлбэрилэгшөөр нютагай хүбүүн С. В. Сониев дэбжүүлэгдээ. Тэрэ энээнэй урда тээ агропром-нэгэдэлэй ахамад инженерээр хүдэлжэ байгаа.

Шэнээр эмхидхэгдэһэн ажахы гол түлэб мяха, һү үйлэдбэрилдэг шэглэлтэй байха юм. Мүнөө эндэхи һү һаалиин хоёр фермэдэ 500 үнеэд, гүүрэнүүдтэнь 1140 гаран түгал, буруу, хашарагууд харууһалагдана. Энээнһээ урда Корсаковода гахайн фермэ байдаггүй һаа, мүнөө амяраа ажахы болоходоо, Байгал-Хударын совхозһоо 100 эхэ гахай, 400 поршоонхо абаа. Тэрэшэлэн эндэхид 300 шахуу адуу моридтой, үшөө горитой таряалан, сабшалан, бэлшээриин газартай байна. Суг байһан ажахыһаа трактор, машина, зэр зэмсэг хубаариинь зэргээр абаха юм. Мүн саашадаа эндэхи айлнуудта үмсын адууһа мал улам олон болохо байһаниинь элитэ. Тиигэжэ корсаковаархин эдеэ хоол элбэгжүүлхэ бүгэдэ арадай хэрэгтэ бүри ойрын жэлнүүдтэ хубитаяа ехэ болгожо эхилхэнь лабтай.

Гол һалбари — мал ажалаа түргэнөөр хүл дээрэнь гаргаха, элдэб олзоборилгын шэнэ һалбари бии болгохо, ашаг үрэ ехэтэйгээр хүдэлхын тула эмхидхэлэй шатын хүнгэн бэшэ дабаа гаталжа, олон бэрхэшээлнүүдтэй ушарха байһанаа эндэхид баһал һайн ойлгоно. Тиигэбэшье нютагай эдэбхитэд, хүн зониинь эдэ бүгэдэһөө айнагүй. Түрэл тосхоноо, тоонто нютагаа һэргээн бодхоохо, хүл дээрэнь гаргаха дэмбэрэлтэ хэрэгэй түлөө хүсэ шадалаа гамнангүй хүдэлхөөр шиидэнхэй.

М. НАМЖИЛОВ.
Кабанскын район.

ДЭМБЭРЭЛТЭЙ ХЭРЭГЫЕНЬ ДЭМЖЭХЭЭР

Афган сэрэгшэд-ветерануудай республиканска холбооной ажал хэрэгүүд тухай

1990 оной августын 24-дэ Афган сэрэгшэд-ветерануудай республиканска холбоон эмхидхэгдээ бэлэй. Энэ холбоон богонихон болзорой туршада яһала ехэ хүдэлмэри хэжэ байна гэжэ онсолхо хэрэгтэй.

Шэнээр байгуулагдаһан холбооной гол зорилгонуудай нэгэн гэхэдэ, интернациональна уялгаяа дүүргэжэ, Афганистанда наһа бараһан сэрэгшэдэй нангин дурасхаалые мүнхэлһэн хүшөө бодхоохо гэһэн хэрэг юм.

Энэ хүшөө Улаан-Үдын Октябрьска райондо бодхоогдохоор хараалагдана. Зүгөөр хүшөө бодхоохын тула мүнгэн хэрэгтэй болоно. Мүнөө дээрээ энэ хүшөөгэй жасада 35411 түхэриг мүнгэн ороод байна. Республикын эмхи зургаанууд, ажалша коллективүүд, юрыншье хүнүүд тус жасада мүнгэ дамжуулһаар. Жэшээлхэдэ, ВЛКСМ-эй Зэдын, Загарайн райкомууд гурба-гурбан мянган түхэриг, Оронгын дунда һургуули —300 түхэриг, Республиканска эб найрамдалай жаса —5 мянган түхэриг дамжуулһан байха юм.

Республикын хүн зон, ажалша коллективүүд Афганистанда наһа бараһан сэрэгшэдэй дурасхаалай хүшөөдэ мүнгэ дамжуулха гэбэл, иимэ адресаар эльгээжэ болохо:

Расчётный счёт 00700007, Октябрьское отделение жилсоцбанка г. Улан-Удэ, операция «Память».

Афганистан сэрэгшэд-ветерануудай республиканска холбоон «Хэншье мартагдаха ёһогүй» гэһэн уряатайгаар яһала ехэ хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэнэ. 16-дахи СПТУ-гай байшан соо Афганистанда наһа бараһан сэрэгшэдэй гэртэхинтэй, һамгадтай, үхибүүдтэй болоһон дурасхаалта үдэшэ тухай, тэдэнэртэ мүнгэ, тэдхэмжэ дамжуулһан тухай һаяхан мэдээсээ һэмди.

— Энэ холбооной гол зорилгонуудай нэгэн гэхэдэ,сэрэгшэд-интернационалистнуудай ажабайдалые хүнгэдхэхэ, гүрэнөөр хараалагдаһан хүнгэлэлтэнүүдые хуулита болгожо, бодото дээрэнь бэелүүлхэ гэһэн хэрэг юм,— гэжэ Афганистан сэрэгшэд-ветерануудай республиканска холбооной түрүүлэгшэ Сергей Дубровин хөөрэнэ.

Сэрэгшэд-интернационалистнуудые эдеэ хоолой продуктнуудаар, хоморой шухаг эд бараагаар хангаха хэрэгтэ, тус холбоон горитой хубитаяа оруулалсана. Город соо «Афганец» гэһэн нэрэтэй шэнэ тусхай магазин бии болгохо тушаа асуудал горгүйсэдкомдо һаяхан шиидхэгдэбэ. Тиихэдэ хүүгэдэй ясли-сад бариха тухай асуудал зүбшэгдэжэ байнхай. Мүн тиихэдэ «афганецуудта» 120 байратай гэр бариха тухай асуудал гараад байна. Олонхи «афганецуудай» гэр бүлэ тон ядуу тулюур байра байдалтай гэжэ элирэнхэй. Горгүйсэдком туһалхабди гэжэ найдуулна.

Холбооной гэшүүд өөһэдтөө мүнгэтэй болохын тула горитой хүдэлмэри хэнэ. Жэшээнь, холбоонойнгоо дэргэдэ тэдэнэр арһаар юумэ оёхо цех эмхидхэһэн байха юм. Зариманиинь барилгашадай бригада эмхидхэжэ, барилгануудые хэнэ. Жэшээнь, нэгэ бригада Дээдэ-Саянтын сэрэгэй-спортивна лагерьта бани барижа байна. Тиихэдэ Улаан-Үдэдэ үхибүүдэй «Авангард» гэжэ клуб бии болгогдоо. Энэ клубай хүдэлмэрие сэрэгшэн-интернационалист Максим Белов хүтэлбэрилнэ.

«Афганецуудай» дээрэһээ юумэ хүлеэгээд байнгүй, өөһэдөө үүсхэл, оролдолго гаргажа байдаг һайн һайхан заншалыень, ябуулжа байгаа ажал хэрэгыень дэмжэмээр.

Т. ПНЕВА.

ЭЛЕКТРОМОНТЁР ЭХЭНЭР

Баргажанай районой түбэй АТС-тэ дүй дүршэлтэй дүрбэн электромонтёр, АТС-эй техническэ таһагта 11 хүн хүдэлнэ. 4-дэхи разрядай электромонтёр Валентина Ивановна Гаськова 15-дахи жэлээ эндэ хүдэлжэ ябана. Валентина Ивановна Улаан-Үдын хэлхээ холбооной электротехникум дүүргэһэн намтартай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: электромонтёр В. И. Гаськова.
С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ШЭНЭ КИНО БУУЛГАГДАБА

Манай ороной бэрхэ кинорежиссернуудай нэгэн Борис Цыреторович Халзанов «Нет чужой земли» гэһэн хоёр серитэй уран һайханай фильм буулгажа дүүргэбэ. Энэ картина ерэхэ жэлэй январь һара соо үргэн олониитын үзэмжэдэ табигдахаар хараалагдана.

һаяар энэ кино буулгадаг бүлэг Сэлэнгын район тухай документальна кино буулгаха түсэбтэй юм.

С. АЮШЕЕВ.

ХҮҮТЭРИНҮҮД һЭРГЭЭГДЭНЭ

Таряашанай ажахы тухай хуули Латвиин ССР-тэ абтаа. Энээнэй ёһоор, олон хүнүүд газар абажа, хуушан хүүтэринүүдые һэргээжэ эхилээ. Теэд залуушуул хүүтэридэ ажахы яажа эрхилхэ тухай һайса мэдэхэгүй байна. Тиимэһээ Латвиин хүдөө ажахын академидэ гэрэй ажахы эрхилэлгын тусхай таһаг нээгдэбэ.

Тэндэ хүдөө ажахыда хараадуулан, хүбүүд физикэ, басагад химии үзэнэ. Гадна мал яажа хараха, таряа болон бусад ургамал яажа ургуулха, зүгы бариха, продуктнуудые яажа болбосоруулха, хадагалха тухай залуушуулда дэлгэрэнгыгээр заагдана.

Энэ таһаг дүүргэгшэд өөрын хүүтэри абажа, хүдөөдэ байха хүнүүд болохо. Харин тиигэжэ шадаагүйшүүлынь гэрэй ажахы эрхилэлгээр инструктор-багшанууд болохо юм.

Латвиин хүдөө ажахын академидэ энэ таһагтаа гансал республикада һуудаг хүнүүдые абана. Тиин һуралсал имагтал латыш хэлэн дээрэ ябуулагдана.

Е. ЯКОВЛЕВА.

Толилогдоогүй зохёолнуудһаа

Дашарабдан БАТОЖАБАЙ

АДУУШАНАЙ ДУУН

(Киносценариһаа хэһэг)

Байгал далай. Үдэшын улаан наран алтан хэшарһа сасаба. Хабсагай хаданууд хүхэ манан соогуур шунган, холоһоо бултайна. Уһанай торгон хүхэ нюруу дээгүүр суусагаалжанууд, хабтагаалжанууд даляараа уһа дайран хөөрсэгэнэлдэнэ.

Загаһашадай катернууд хөөһэтэй долгинуудые дороо эбхэн тамарна. Хонгёо һайхан дуунай аялга агаарта таража, үргэн далай дээрэ зэдэлнэ.

— Энэ хэн дууланаб?— гэжэ катераар загаһа губшажа ябаһан хүнүүдэй нэгэн асууба.

Хэншье харюу хэлэбэгүй. Загаһашад бүгэдөөрэн һонирхожо шагнаархана.

Ирагуу дуунай аялга улам шангадана. Катерынь урагшаа зүдхэн, хойноо уһа мушхаруулна. Загаһашад шагнаархажа, ирагуу дуунай гараһан тээшэ харсаад, аргаахан сугларжа эхилбэ.

Тэдэнэй урдаһаа үргэн тала үбсүүгээ сэлин хэбтэнэ. Зураг шэнги һайхан хара-алаг моритой, эдир шиирэг бэетэй, сэбэр хүбүүн эмээл дээрээ һүүжэлдэжэ һуунхай:

Хотонойм дундуур
табилуулдаг
Хотогор боро-улаан гэжэ
бии юм
Колхоздом түрүүлэн
магтуулдаг
Холшор нүхэр гэжэ бии
юм.
Айлайм дундуур
табилуулдаг
Ардаг боро-улаан гэжэ
бии юм.
Артельдэм түрүүлэн
магтуулдаг
Айдар нүхэр гэжэ
бии юм,—

гэжэ арадай дуунай аялгаар дуулан ябажа, тоо томшогүй олон адуу зэлэ тататар залана.

— һайхан лэ хоолой байна даа! — гээд, маряагүй бүгдэгэрхэн үбгэн гааһаа аманһаа абажа, урагшаа үгсыхэдэшөөд шагнажа байба.

— Түмэн, Түмэмнай дуулана. Нёдондо, һур харбаан дээрэ, уран һайханай наадан дээрэ дуулаа һэн. Одоол намжархан хоолойтой даа,— гэжэ байжа загаһашадай хоорондоо үгэ андалдан байтар: «Загаһамнай алдагдабал!».— гэһэн хашхараан соностобо. Тэдэнэр бэе бэедээ зэмэрхэлдэн, ирагуу дуу шагнаха забгүй, губшуураа татажа захалаа бэлэй.

..Энэ үедэ тэнгэри бүрхэжэ, эндэ тэндэһээ бархагар хара үүлэнүүд гаража, эдихэ, һабардахаяа һанаһан юумэндэл, газар руу марян, огторгойгоор һолжоржо захалба. Хара һалхин хаанаһаашьеб хүүен буужа, хүсэд бэежэзгүй нариихан үта хүһадай үзүүрнүүдые газар тээшэ дарана.

Наранай гэрэл үүлэндэ бүглэгдэжэ, далай хара-ногоон үнгэтэй болоодхибо. Шулуун хабсагайн орьёл боори уһаар зайлагдаад, хүйтэн хүхэ шулуунууд хушуугаа шогнойлгон һууна.

һүрэг олон адуун хөөрсэгэнэлдэжэ, хуухиралдажа, үүрһэлдэнэ. Унагаяа алдаад, инсагаалан ябаһан гүүдэй һүүл, дэлһэнүүд сасагтай пулаадтал адляар нарбаса хиидэнэ.

Түмэнэй хани Бадма үбгэн адуун тээшээ яаран ерэбэ. «Байгал» колхозой хоёр адуушад хойшо-урагшаа хиидэнэ. Мянгаад тоотой адууниинь хүшуунуудаа холбон урагшаа зүдхэн хумирба.

...Бу гайхагты. Байгал шадар сагай уларил дошхон шэрүүн аашатай юм. Жэлэй дүрбэн сагта үндэр огторгойгоор хүнжэл хэжэ, үргэн дайдаар дэбисхэр хээд, адуу манажа ябаһан колхознигууд иимэ галзуу үдэрнүүдые олон удаа үзэһэн байха.

Бадма үбгэжөөл Түмэн хоёр хабсагай хадын хабшуу жалгада адуугаа зэрэбэ. Энэ үедэнь тэнгэриин дүүн сагт үргэлжэ нэрьенэ, гал могой мэтээр сахилгаан зуралзан ялаганана, аадарай уһан хүнэгөөр хаяһандал адхаржа эхилбэ. Удангүй хоёр хүнэй мүргэлдэмэ харанхы һүни болошобо.

Морид хуухиралдаад, хаха бутаран гүйлдэшэбэ. Шаршаганажа хёрбоһоной үнэр гутаба гү гэжэ һанамсаар, сахилгаан ялалзашоо һэн. Тэрэнэй гэрэл соо харан гэхэдэ, һүүлээ хабшаһан гурингар шононууд унагадые эхэһээнь таһалан, саашань намнажа ябаба.

Түмэнэй гар, хүлынь өөрөө угзагад гэлдэжэ, сад дүрөөгэй хан гэхэ абяан гарахадал гэбэ. Энээхэн зуура нарин ута хүлтэй хара-алаг мориниинь шононууд дээрэ буужа, гэдэргээ унан будхана. Түмэнэй бэе эмээлһээ хуу халин алдаад, эмнигшэ байһандаа тахимаараа хабшан тогтобо. Дахин-дахин сахилгаан ялалзана. Түмэн моринойнгоо ама угзаран, дүрөөгөө шангадхаба.

Мориной гүйдэл дундуур буугай абяан удаа дараа нэрьешөө һэн. Гуринха шононууд һүүзэгэд гэлдээд, бургааһа боролжын саагуур нюугдашаба. Тэдэнэй нэгэниинь уусаяа газараар шэрээд, саашаа һолжоржо ябаба. Мяхаша бузар амитанай үхэл дээрээ хүртэхэдөө, гиинан байжа, ургамал шулуу химэлжэ байхань харагдаба.

Арьяатан шононуудһаа айһан унагадай нэгэниинь хабсагайн хормой тойрон ошожо, Түмэн тэрэнэй хойноһоо хурдан алагаа залаба. Хада мүргэмэ харанхыда гансал мориной туруунай хас-няс гэхэ соностоо һэн...

Үүр хираалжа байха үедэ адуушан хүбүүн Эмээл-Хүтэлэй баруун энгэртэ гаража ерэбэ. Алаг мориниинь ургамал шулуу унхидажа, аргаахан туруугаараа сабшана. Байд гээд лэ, хазаарайнгаа ама хархяр химэлэн байтараа, хушуугаа шогнойлгон заадана.

Оршон тойрон хон-жэн. Хонхо-ёнхо болоһон газарнууд, нүхэ һубэнүүд уһаар дүүрэн «аягалагданхай», эндэ тэндэ түхэреэлэн ялбайлдана. Хабшуу жалгада монсойтор хумиһан адуун аргаахан тараба. Тэдэнэй турьялдаха, үүрһэлдэхэ абяанһаа һэргэһэн түрүүшын булжамуур шубуухан огторгойдо жэргэнэ.

Хада уулын нахид хүтэлнүүд далайн уһа уруу хушуугаа шэхэн хэбтэнэ. Түмэр зам босрёорнь зубшан тойрожо, тэдэниие нэгэ нэгээр шобто нүхэлэн, шүрэ шэнгеэр холбонхой.

Түмэнэй шэг шарай барагар хара, зүдэрүүгээр харагдана ха. Тэрэнэй бүргэд хурса нюдэн алас холые шэртэжэ, һанаата болоно. Энэ һүни алдагдаһан унагаяа хэды бэдэрбэшье, олобогүй ха юм. Даажа ябаһан түүд бүхэнһөө толгойн нэгэ унага гээлтэгүйгөөр абахаб гэһэн уялгата үгэеэ һанахадаа, тэрэнэй шарай улам барайна.

Инаг басаганиинь тус колхозой зоотехник юм. Тэрэнэй эжэлай габьяагаар донской ба буряад үүлтэрнүүдэй хоорондоһоо ута нарин хүлтэй, хурдан, түргэн моридууд бии болоо юм. Эрхим адуушан Түмэн, залуу зоотехник басаган, тэдэнэй нүхэд — бултадаа энэ амжалта туйлахын тулада хүсэ шадабарияа үгэһэн байна.

«Мүнөө жэлдэ нэгэшье унага гээхэгүйбди»,— гэжэ адуушан Түмэнэй уялга абахада, колхознигуудынь үнэн зүрхэнһөө этигэһэн аад, хүршэ колхозоорхиндоошье, холо ойроһоо ерэһэн айлшадташье омогорхол болгон зугаалдаг байгаа. Залуу зоотехник басаганиинь Түмэнэй тэнюун налгай сэдьхэл, сэхэ сэбэр үгэдэнь голгүй этигэдэг, тэрэниие һайхашаадаг бэлэй. Эдэ бүгэдыень Түмэн хүбүүн һайн мэдэдэг юм.

Хайшаншье гэжэ бэдэрэ, энэ унаганиинь үгыл аад, үгы... шононуудые айлгахын тула адуушан хүбүүн бүхэли һүниндөө буу табижа, абяа гаража, үүр сайлгаа. Гайхалаа барахадаа, һэе бэдэрэн хараашална ха. Тиигэжэ ябатарнь т ү м э р зам дээгүүр түеерөөн соностобо. Аяар зүүн-урдаһаа Москва хото зориһон түргэн поезд зуралзана. Улам улам тэрэнэй абяан ойртожо ябана ха.

Ерэжэ ябаһан поезд тээшэ Түмэнэй нюдэн ээлүүдгүй шэртэбэ. Ногоон-боро үнгэтэй шэнэхэн вагонуудай олон сонхоһоо һая гаража байһан наранай гэрэл ойгон, толо сасаруулна. Утаар хашхарһан түргэн поездын хотируухайн сааһаа зуралзан гарахатайнь адли, нүгөө талаһаань харахан унаган гүйжэ гараад, түмэр зам дээгүүр сэхэ урагшаа харайшаба. һүүлээ шодойлгон оодорһон унаганай хойноһоо ябадалаа татажа ядан ябаһан поезд...

Далижагүй дальбараагаа аршалһан бүргэд шэнгеэр Түмэн урагшаа үндыжэ, моринойнгоо гуя руу ташуурдаба. Хара-алаг морин хойто хүлнүүдээрээ һүрөөд, гэдэргээ сухарина. Үшөө дахин шаб байса шанга ташуурай абяан дуулдаба...

Паровозой хуугайлха, хаахирха бүри аргагүй. Түргэн ябаһан поездын гансата байдаггүйнь мэдээжэ. Унагахан шадал соогоо шармайна ха.

Хазаарай аманда угзаруулжа, Түмэнэй морин шуһатай хөөһэ бурана. Дэбтэг шулуунай эрмэг унхидан шуухиржа, хамаг бэеэ һалгануулан байһан морин даб гээд, борьбо дээрээ һуушаба. Түмэн нюдэнэйнгөө харва бишыхан унаганһаа һалгаанагүй. Унажа ябаһан хайрата моринойнгоо яажашье байһые мэдэхэ мэдэрэлээ табинхай, тэрэ үзэгдөөгүй шангаар дүрөөгөө хабшажа, ташуурдахаяал мэдэнэ.

Бороогой уһанда нуратараа угаагдаһан эрид хабшуу жалгын эрье дээрэ мориниинь туласа ерээд, урда хоёр хүлөөрөө газар һэтэ зуран тогтошобо. Моринойнь эмээл урагшаа һолжоржо, хүзүүн дээрэнь гараба шахуу. «Ай халаг даа, хайран унагамни поезддо даруулба ха юм даа»,—гэжэ сэдьхэхэтэйнь зэргэ, бэлшэжэ ябаһан адуун сооһоо эхэнь унагаяа хаража, «абыт, туһалыт!»— гэһэн юумэндэл хоёр-гурба дахин тойролдожо ерээд, хахир шангаар инсагаалжа, түмэр зам тээшэ шуумайба. Түмэнэй унаад ябаһан морин тэрэниие харамсаараа, шэхэеэ хайшалан, зориг ороһон юумэдэл урагшаа һүрэжэ, эрид жалгын нүгөө эрьедэ хахад бэеэрээ буужа, өөдөө суган, саада тээнь гарашаба. Түмэн эмээлһээ ходоржо дэлһэнһээнь зулгаалдан тогтобо ха. Алаг мориниинь хадые уруу хиидэжэ мэдэбэ. Адуушан хүбүүн ута хүһан ургаяа урагшань хаян, унагаяа бугуулидахаяа бэлдэбэ.

Халаг даа, ургын үзүүр һөөм богонидобо. Дахин хаяба. Нарбаарнь шудараад гараба. Баһа дахинаа шэдэлбэ, арай арайл хүрэбэгүй... Мүнөө үшөө дахин бэетээ һүрэн байжа ургаяа хаяба. Поезд хажуугаарнь эригэшээд, хүва тооһон бурьялшаба...

Элһэ уруу нюураа гударһан Түмэн хэбтэнэ. Удангүй мэдэрэл орожо, хоёр гараараа газар тулан, толгойгоо аргаахан үндылгэбэ. Хара шорой болошоһон тэрэнэй нюур дээрэ нюдэн шүдэн хоёрынь ялайжа харагдахал юумэ. Урагшаа харахадань, рельс дээгүүр баглагар тооһон унжын таража байба. Түмэнэй морин эмээлээ дороо абан, жолоогоо шэрээд, адуун тээшээ гүйжэ ябаба. Унаганиинь газар дээгүүр хоёр гурба хүльбэрэн, ургаяа хүзүүндээ шагтагаланхай юумэ бодоод байна.

Бадма үбгэжөөл бии болоолдоод, Түмэнэй мори намнана. Энэ үедэ Түмэн хүл дээрээ бодожо, аргааханаар унагандаа дүтэлжэ, ургынгаа үзүүрһээ шэргүүсэлдэн тэрэниие бариба. Шэшэржэ байһан унаганай хушуу тэбэрин, хүбүүн хэды дахин таалаба, хүзүү нюргыень аалиханаар эльбэбэ. Адуушан Түмэн энхэргэн һайханаар энеэбхилжэ: «Баарһахамни, айшоо гүш?»— гэжэ шэбэнээд, дахин унагаяа тэбэрибэ. Элһэн шорой болошоһон унаганайнгаа төөнтэйхэн хушууе дуратай басаганайнгаа бэлэглэһэн дурдам пулаадаар аршажа, дахин-дахин эрхэлүүлэн эльбэнэ.

Үргэн далай дээгүүр загаһашадай катернууд хөөһэтэй долгин дороо эбхэн, хонгёо һайхан дуу дуулан үнгэрнэ ха. Адуушан хүбүүн мориндоо мордожо, үргэн ногоон тала дээгүүр бэлшэжэ ябаһан адуун һүрэгөө харан байжа, баһал гоё һайханаар дуулажа, загаһашадта харюу үгэһэн мэтэ болобо. Хүхэ шоныи арһа ганзагалжа, ута хүһан ургаяа газараар шэрэн, морёо һайбарлуулба. Духадаа төөнтэй харахан унаганиинь хойноһоонь дахаад, халта дохолон ябажа хатарна.

Хүхэ сэнхир тэнгэри доро, хүрьһэтэ һайхан дэлхэй дээрэ тон тунгалаг номин-хүхэ гансахан Байгал далаймнай мэлмэрнэ. Тойроод байгаа хоншуухан хангалтай ой модон, набша намаа, хада хабсагайнууд энэ мэлмэрэгшэ далайгаа аршалһан харуулшад мэтэ абяагүй һажана.

Байгалай эрьедэхи хүхэ ногоон дээрэ хүльбэржэ, хүн болоһон адуушан хүбүүн ой модоной хунхинэн суурятатар буряад дуугаа дуулана.

Далай дээгүүр тамаржа ябаһан загаһашад:—Түмэн, Түмэмнай дуулана...— энэ дуунь дабтан, баһал дуулалдана.

Л. БАТОЖАБАЙ
хэблэлдэ бэлдэв.

Түрэл нютагаймнай түүхэhээ

АЛЬБАНАЙ БОЛДОГ

Очерк

Альбанай болдог хадаа «Шүдхэрэй болдог» гэhэн удхатай. Юундэб гэхэдэ, хэдэн зуугаад, мянгаад жэлнүүдэй саада тээ эндэhээл «галта горхон» газар дороhоо дэлбэрэн гаража, зүүн хойшоо урдажа, Жомболог голой урасхалаар уруудаад, доошоо Обоото хүрэтэр урдажа, харгы замдаа газар дэлхэйе эбдэжэ, hандаргажа, замдань тушаалдаhан амиды юумые хюдан даража, тогтожо хүрэхэдөө, обоо-собоо мантан хара шэбээн болошоhон юм.

«Галта горхоной» hүүлдэ үлэhэн арьял-барьял тэрэ хара шэбээ хараhан хүнэй сэдьхэлдэ зэбүүрхэл түрэхөөр юм. Шарзын, Монголжоной hүүл, Бүлэг шэбээнэй hүрөөтэ атха шэбээ руу орожо харадаг hайт. Яагаа hүрөөтэй ехэ гал нурма урасхал байгаа гээшэб? Тэрэ шэбээ руу ороо hаа, даб гээд тэндэhээ гараханьхэсүүхэн юм даа.

Жэшээ болгон, нэгэ үйлэ дурдаhуу. Бүлэг шэбээнэй хара, дүрэhэн алаадидал нүхэтэhэн, хурса эрмэгтэй шулуун «дайда» руу хэзээб даа, нэгэтэ томо буга гүрөөhые нохойнууд юм гү, али шононуудай намнахадань, шэбээнэй гүнзэгы томо габа соо орожо, бэеэ аршалха hанаатай (шэбээн хадаа гүрөөhэдые бата найдамтайгаар аршалдаг юм), урдань харлаhан абаралта шэбээ тээшэ гүйжэ, айhан сошоhондоо харгыгаа алдажа, үндэр эгсэ хадалиг шэбээ руу үй бута унажа, арьятадhаа бэеэ аршалхаhааншье аража, тэндээ хосорhон ааб даа. Арьятадайшье хоол хүнhэн боложо шадаагүй. Мантан томо гүрөөhэнэй арег яhые би хэдэн жэлэй саада тээ тэндэ үзөө hэм.

Урдань Ахын буряадууд, урянхай-тагна тубынхид хамта ажаhуудаг, агнадаг байhан түүхэтэй юм. Эбтэй эетэй эдэ монгол угсаатан олон жэлнүүдэй туршада суггаа ажамидаржа байhанаа хожом хойно hалажа, Тува гэжэ имагтал Ород гүрэнhөө мэдэлтэйгээр, нэрын тэдыдэ бэеэ даанги гүрэн гэжэ тогтонижоhон байха. Урда эртэ сагай хани барисаанай hүлдэ тэмдэгүүд гэхэдэ, Ахын газар дайда дээрэ тува нэрэтэй газарнууд олон, мүн тиихэдэ мүнөөшье тува арад зоной дунда, илангаяа Ахын аймагай хүршэ Тоджын аймагта буряад хэлэ мэдэхэ, Ахын зарим үбгэшүүлые танихашье наhатайшуул ушардаг юм. Гурба-дүрбэн жэлэй саада тээ Жойгоной аршаан дээрэ байхадамнай, 40—50 тува яhатан ерээ юм. Тэдэнэй ехэ удамарша — үндэр наhатай Манзарагша гэжэ нэрэтэй үбгэжөөл ябаа hэн. Тэрэ буряад хэлэ мэдэхэ, манай нютагай үндэр наhатай (үни наhа бараhан) үбгэдые таниха байгаа бэлэй.

— Аха нютагай үбгэдые хаанаhаа мэдэхэ байнабта?— гэжэ үбгэнhөө асуугаа hэм.

— Бүри урдань залуудаа агналгын газарта уулзадаг hэмди. Суггаа агнаха сагууд байгаа бэлэй даа,— гэжэ хэлээ hэн.— Ангуушад өөhэд хоорондоо буу жадаяа, дари шоройгоо, тобшо торёогоо андалдаха, үгэлсэхэ абалсаха сагшье байhан юм даа.

Сэнсэ, Жомболог голнуудые үгсэжэ, Хойто Аха хангайнуудаар буряад тува хоёрой агнаха баян дэлгэр газарнууд яhала байhан ааб даа. Харин мүнөө тэндэ, илангаяа Хойто Ахын хүбшэ тайгаар ородууд агнадаг болонхой.

Манай нютагайхидай агналгаяа hэргээжэ, аминдань hалбари болгохо тухай бодомжолхо саг ерээ гээд өөрынгөө ухаанда шэбшэдэг хум. Теэд хайшааб даа, манай Аха нютагаархин хуушан заншалаа таhа мартаhан, агналгаhаа байха хэрмэ, булга «таниха» залуушуул бии юм гү гээд, hэжэглэхээр байдаг.

Харин хүршэ Тува республикын хүн зон ехэ багагүй агнаhаар лэ!

Юрэнхы дээрээ энэ Альбанай болдог хадаа Ахын ангуушан буряадуудта яhала мэдээжэ, тэдэнэр энээ руу саг үргэлжэ агнадаг байhан юм. Тиихэдээл тэрэ болдогой үдхэн хара мананда хушагдашоод, ааяма халуун амисхалаар оршон тойроноо үлеэжэ байдагынь мэдэхэ, хараха байгаа бшуу. Оршон тойронхи газарайнь нюруу алишье сагта хүхэ ногоогоор бүрхөөгдэhэн байдаг hэн ха.

Альбанай болдог тэhэрhэн вулканай тогоон мүн. Тэндэhээл халуун амисхал үлеэжэ, уурал, манаар бүрхөөгдэhэн, агнадаг танил хадануудынь элинсэг хулинсагуудтамнай айхабтар hүрөөтэй, жэгтэй шэнгеэр үзэгдэдэг байhан ха.

Эгээл түрүүлэн энэ Альбанай болдог шэнжэлhэн хүн гэхэдэ, ородой элитэ ехэ географ-эрдэмтэ Пётр Алексеевич Кропоткин мүн. Тэрэ хадаа аяар 1865 ондо Аха нютаг ерэhэн, «Ахын харуулда аяншалга» гэhэн статья бэшэhэн түүхэтэй. Тэрэнь ород хэлэн дээрэ «Поездка в Окинский караул» гэhэн нэрэтэй байгаа. «Окинский караул» гэдэгнай мүнөөхеэр болоходо, застава ха. Монголжонhоо наашаа дүрбэн модоной зайда, Шулуутай талада — мүнөө Саяан тосхоной зүүн-хойто талмай, хуушандаа hургуулиин байhан газар hэн. Тэндэhээ тэрэ hайн түхеэрэлгэ хэжэ, Сэнсэ гол үгсэжэ, Хойто-Гол хүрөөд, үшөөл хойшоо Хүтэл hарьдаг дабажа, Альбанай болдог хүрэhэн юм. Болдогые, оршон тойронхи газарыень шэнжэлжэ, тэрэниие тэhэрhэн вулканай тогоон, хара шэбээнүүдыень вулканай халуун нурма урасхалай үлэгдэлнүүд гэжэ эрдэмтэ баталhан байха юм. Тэрэ сагhаа хойшо Альбанай болдог Кропоткиной вулкан гэжэ нэрэтэй болоhон юм. Альбанай болдог тойроод, эрхим шэмэтэ ногоотой таланууд хадаа «Вулкануудай талмай» (Долина вулканов) гээд алдаршаhан юм.

П. А. Кропоткиной Аха ерэжэ ошоhонhоо хойшо 50 шахуу жэл үнгэрhэнэй удаа энээ руу Эрхүү хотоhоо инженер-геолог Сергей Павлович Перетолчин Кропоткиной вулкануудта хүрэжэ, шэнжэлгэ хэхэ hанаатай 1914 ондо ерэhэн юм. Тэрээнтэй эхэнэрынь — Мария Николаевна ябалсаа. Тэрэл «Ахын харуулай» байhан газарhаа С. П. Перетолчин Белых гэжэ хасагтай шэнжэлгэдэ гараhан (эхэнэрынь юундэшьеб даа, ошолсоогүй байгаа) аад, гэнтэ наhа барашаhан юм. Хасаг Белых нүхэрыем алаба гэжэ Перотолчина газаршанике гэмнэжэ, хэдэн жэл соо элдэбын сүүдэй мүшхэлгэ мүрдэлгэ болоhон байгаа.

Хани нүхэрэйнгөө наhа бараhан газарта ород ёhо заншалаараа хэрээhэ бодхооhон юм. Тэрэнь мүнөөшье бии. Гадна, инаг хайрата нүхэрэйнгөө дурасхаалые мүнхэлhэн хабтагай табиха hанаатай М. Н. Перетолчина 1915 ондо үбгэнэйнгөө нэрэ алдар, түрэhэн ба наhа бараhан сагуудые зураглаhан шэрэм хабтагай шудхуулаад, Эрхүү хотоhоо асарhан юм. Теэд тэрэнээ Альбанай болдог хүргэхэнь эхэнэртэ хэсүүхэн байхадань, нютагай буряадуудта захижа, мүнгэ, хүлhыень түлөөд, гэдэргээ бусаhан юм гэлсэгшэ hэн. Теэд тэрэниие нь хэншье С. П. Перетолчиной хүдөөлэгдэhэн газарта абаашаагүй, Монголжон hууринай нэгэ айлай сээниг соо 60 шахуу жэл соо хэбтэhэнээ олдожо, 5—6 жэлэй саада тээ «байрадаа» хүрөө.

Нэн түрүүн тэрэниие туристнууд Хойто-Гол хүргэжэ, аршаан дээрэ шулуу обоолжо, тэндэ бүхэлhэн юм. Удаань, 2 жэлэй саада тээ, Улаан-Үдэ хотын туристнууд тэрэ шэрэм хабтагайе Альбанай болдог хүргэжэ, С. П. Перетолчиной hүүлшынгээ ами табиhан газарта тодхоhон юм. Хабтагай дээрэ иигэжэ бэшээтэй: «Погиб 3 июля 1914 г. на геологических изысканиях горный инженер из Иркутска Сергей Павлович Перетолчин, родившийся 20 октября 1863 г. Поставлен любящей женой. 1915 г.». Тиигэжэ Мария Николаевна Перетолчинагай инаг хайрата нүхэрэйнгөө нэрэ hүлдые мүнхэлhэн тэмдэг Саяан хадануудай дунда хэтэ мүнхэдөө бүхэлэгдэнхэй.

С. П. Перетолчин хадаа манай хадануудай баялигуудые хүн зоной аша туhада уудалхын түлөө оролдон ябатараа наhа бараа. Харин эхэнэрынь 50—60 онуудта (нүхэрhөө 20-ёод наhа дүү байгаа) Эрхүү хотодо наhа бараа юм гэжэ дуулаа hэм.

П. А. Кропоткиной вулкануудай талын тэндэхэнэ мүнхэ нойроор нойрсоhон ород геолог-инженер С. П. Перетолчин энээ руу ерэhэн, ошоhон хүн зониие уттан, үдэшэн хэбтэнэл даа.

Альбанай болдогто манай нютагаархин зун бүхэндэ адуу мал харууhалдаг, шэмэтэ ногоонойнь эди шэди яhала ашагладаг байха юм.

Үнгэрэгшэ зундаа эндэ Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой эрхим hэрлагшадай нэгэн Жамса Бальжирович Мандагаев Вячеслав хүбүүнтэеэ, адуушан, Ахын райсоведэй арадай депутат Даша Доржиевич Дамбаев гэгшэд ажаллажа гараба.

Зунай тэн багаар эдэ нүхэдтэй уулзаhан, ажал хэрэгүүдэрнь hонирхоhон байгааб.

— Адуу мал яhала хүшэ тамир абажа ябана,— гэжэ Даша Доржиевич хөөрэнэ.

Даша Доржиевич хадаа гансашье түрэл колхоздоо бэшэ, харин бүхы район, республика дотороо мэдээжэ болоhон адуушан юм. Эрхим ажалайнгаа түлөө тэрэ «Шэн габьяата ажалай түлөө» медаляар шагнагдаhан юм.

Мүн Жамса Бальжирович баhал мэдээжэ малшан. Колхозой хүтэлбэрилхы ажалда үни удаан хүдэлhэн, «Ажалдаа шалгарhанай түлөө» медаляар шагнагдаhан нүхэр мүн. hүүлэй жэлнүүдтэ hарлагшанай мэргэжэл шудалаад, яhала ашаг үрэтэйгөөр ажаллана. Тэрэ эдэбхи ехэтэй коммунист.

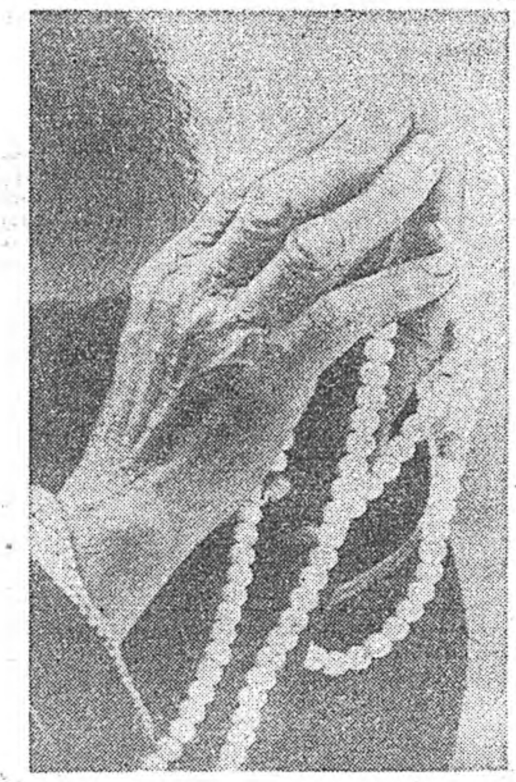
Тээсгэн Хойто-Голой Гутаарта нуурай дэргэдэ олон hарлагуудые хаража, зуг татан ябаа бэлэйбди. Энэ холо газарта даб гээд дүтэ шадар hарлаг үгы hэмнай гэжэ ухаандаа бодомжолоод, hайн хараашалан байтарнай, бүтүү ойн соорхойн захада баригдаhан бишыхан гэрхэнhээ утаан баажа байба. Дүтэлэн гэхэдэмнай, Жамсын хүбүүн Слава үшөө нэгэ багахан хүбүүнтэй.

Тэдэнэр байраhаань тэрьедэhэн hарлагуудаа бэдэржэ, аяар энэ Гутаарта нуурай хажууhаа олобо бшуу.

Эндэhээ Альбанай болдог хүрэхын тула аяар Хойто hарьдагаа дабаха баатай болоно...

Хээрэ холо, тайга, hарьдагаар адуу мал, илангаяа hарлагуудые адуулханьхэды бэрхэтэйб. Имагтал хатуу зоригтой, эрэлхэг зүрхэтэй, ёhотойл тайга hарьдагтай танил, тэрэнтэй «ши» гэжэ харилсаха, hарлаг малай зан абари hайн мэдэхэ, «биб» лэ гэhэн хүн хээрэ зундаа манай Ахын hарьдаг уулануудаар мал харана гээшэл даа.

Владимир ГАЛСАНОВ.
Ахын район.

«МОНГОЛ ОРОН ТУХАЙ ДҮҮРГЭГДЭЭГҮЙ ХӨӨРӨӨН»

Монголой соёл-мэдээсэлэй Москвадахи түбтэ нээгдэhэн фото-зурагуудай выставкэ иимэ нэрэтэй.

Выставкын автор — Монгол орондо гурбан жэлэй туршада ажаллажа ерэhэн фото-зураг буулгагша Сергей Щербаков. Тэрэ выставкэ дээрээ үнгэтэ болон хара-сагаан уран hайханай зуугаад фото-зураг харагшадта дурадхаба.

— Идхалгаар гү, али гүрэн түрын захилаар, үгы гэбэл hаймhаржа буулгаhан фото-зурагууд эндэ үгы. Тэдэниие хаража нюдэмнай дадашанхай, тэрээгээр hонирхохоёо болинхой ха юмбибди,— гэжэ Улаан-Баатарhаа ерэhэн журналист М. Мүнхжаргал hанамжаяа хэлэнэ.— Сергей Щербаков уран гоё буулгабаринууд дээрээ Монгол орониие монгол хүнэй нюдөөр харуулна. Зарим зурагуудынь нюдэ миии буляана, харин нүгөөдүүлынь хүнэй зүрхэ сэдьхэлэй хүбшэргэй дайрана. Зура-

НЮТАГАЙХИДЫНЬ МҮРЫСӨӨ ҮНГЭРГЭНЭ

Орон доторой болон уласхоорондын мүрысөөнүүдтэ онсо шалгарhан барилдаашад Ага нютагhаа олоор урган гаранхай. Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар уласхоорондын классай, СССР-эй спортын мастер, мүнөө үедэ Улаан-Үдэ хотын спортивна талаар мэргэжэлээ дээшэлүүлхэ hургуулида ахалагша тренерээр ажалладаг Мунхэжаргал Цыдыпов тэдээнэй дунда тусгаар hуури эзэлнэ. Тиимэhээл түрэhэн тоонто Догой нютагайхидынь тэрээнэй шанда хүртэхын түлөө дүрэ буляалдалгын барилдаагаар эдиршүүлэй дунда мүрысөө үнгэргэдэг болонхой.

Мунхэжаргал Цыдыповэй шанда хүртэхын түлөө заншалта, дүрбэдэхи мүрысөөн hаяхан Догой нютагта үнгэргэгдэбэ. Монголой Арадай республикын Дорнод аймагай Чойбалсан хотын, Яхадай ССР-эй Нерюнгри хотын, Буряадай республикын Хэжэнгын районой, Улаан-Үдэ, Шэтэ хотын, Ононой районой Тари нютагай, мүн Агын Буряадай автономито округой hуурин болон тосхонуудай зуу гаран эдир бүхэшүүл Догой нютагай барилдаанай олбог дээрэ сугларжа, хаба шадалаа, арга дүрэеэ олондо харуулбад.

«Россия» агрофирмын түрүүлэгшэ Владимир Рабданов, Могойтын райгүйсэдкомой физкультура болон спортын комитедэй түрүүлэгшэ Гүрбазар Цэдашиев, Могойтын агропромышленна нэгэдэлэй профкомой түрүүлэгшэ Александр Будаев, Дорнод аймагай эрдэм hуралсалай таhагай инспектор Энхбаатар, Буряадай ССР-эй суглуулагдамал командын ахалагша тренер, Дэлхэйн Кубогта хүртэгшэ, Европын чемпион Олег Алексеев, Догой нютагай барилдаанай ветеран Виктор Эрдынеев гэгшэд мүрысөөндэ хабаадалсахадаа, ерэhэн эдир барилдаашадые халуунаар амаршалжа, амжалта түйлахыень хүсэбэд.

Харин эдиршүүл аха нүхэдэйнгөө hайхан үреэлые дэмжэжэ, Догой нютагай барилдаанай олбог дээрэ гоё hайхан арга дүрэ харуулан мүрысэбэд. Юрэдөөл, үнгэрhэн уулзалга бүхэн онсо өөрын шэнжэтэй, барилдаанда дуратайшуул болон мэргэжэлтэдэй анхарал татан байба. Жэшээлхэдэ, 39 килограммай шэгнүүртэ Монгол оронhоо ерэhэн Отхонжаргалда хүрэмөөр барилдаха хүн олдобогүй. Тэрэ түгэсхэлэй мүрысөөндэ Догойн Серёжа Эльбатыров, Хара-Шэбэрэй Цыден Шойбонов гэгшэд шүүгдэбэ.

43 килограммай шэгнүүртэ Зугаалай нютагай түлөөлэгшэ Бэлигтэ Жаргалов бүхы уулзалгануудаа сэбэр илалтаар түгэсхэбэ. Тэрэ мүрысөөнэй эхиндэ Гүнэй нютагай баатар Чимитцыренов, Зүдхэлиин Игорь Емогоев гэгшэд шангай удаадахи hууринуудые эзэлбэ.

46 килограммай шэгнүүртэ Ононой районой Тари нютагай Балбар Бадмаев шалгарба. Буряадай ССР-эй Хэжэнгэ нютагай хүбүүд Александр Шагжиев, Даша Содбоев гэгшэд шангай удаадахи hууринуудые эзэлбэл. Олбогой эзэн Доржо Жалсараев 50 килограммай шэгнүүртэ хэндэшье мүхөөгөө үгтэбэгүй. Тэрэ Забайкалиин сэрэгэй округой спортивна клубай түлөөлэгшэ, СССР-эй спортын мастерта кандидат Виктор Шекутаров гэгшые 8:1 гэhэн тоотойгоор түгэсхэлэй уулзалгада шүүжэ, нютагайхидаа ехэтээр баясуулба.

54 килограммай шэгнүүртэ Хэжэнгэhээ ерэhэн Радна Рампилов суута бүхэ Мүнхэжаргал Цыдыповэй шанда хүртэбэ. Түгэсхэлэй уулзалгада тэрэ нютагай хүбүүн Арсалан Дондоковые шүүгээ. Тариин Эрдэни Намсараев шангай гурбадахи hууринда гараба.

58 килограммай шэгнүүртэ Монгол оронhоо ерэhэн айлшан Батэрдэнэ амжалта түйлажа, суг ябаhан нүхэдөө урмашуулба. Мүн тэрэнэй гоё hайхан барилдаае хараhан бусадшье нүхэд урмашаа ёhотой. Хүhөөшын Галсан Цыдыпов, Догойн Жаргал Эрдынеев гэгшэд шангай удаадахи hууринуудые эзэлбэд.

68 килограммай шэгнүүртэ Шэтэ хотын Алексей Шкедов урдалба. Тэрэ түгэсхэлэй уулзалгада Догой нютагай Самбу Балдановые шүүhэн байна. Сагаан-Уулын Бата Бадмадоржиев шангай гурбадахи hууринда гараба. 74 килограммай шэгнүүртэ Хүhөөшын Жэмэс Михайлов шалгарба. Сагаан-Уулын түлөөлэгшэд Владимир Дармабазаров, Баатар Бадмаев гэгшэд шангай удаадахи hууринуудые эзэлбэд. 74 килограммhаа дээшэ шэгнүүртэ Хүhөөшын Иван Аксёнов илалта туйлаба. Монгол Арадай республикын Хатангай ... Ахадай республикын Нерюнгри хотын Александр Мельник гэгшэд шангай hууринуудта мүн лэ гараба.

Уласхоорондын классай СССР-эй спортын мастер Мунхэжаргал Цыдыповэй шанда хүртэхын түлөө мүрысөөндэ илаhан, мүн шангай hууринуудые эзэлhэн эдир барилдаашад чемпионой улаан торгон лентээр, тус тустаа алтан, мүнгэн болон гуулин медальнуудаар, дурасхаалта бэлэгүүдээр, эмхидхэлэй комитедэй грамотаар шагнагдаhан байнад. Зугаалай нютагай Бэлигтэ Жаргалов мүрысөөнэй эрхим бүхэ гэгдэжэ, «Россия» агрофирмын правлениин, партийна эхин эмхиин, профкомой тусхай шангаар урмашуулагдаа. «Россия» агрофирмэ «Илалта тээшэ эрмэлзэhэнэй түлөө» гэhэн шан Монгол ороной түлөөлэгшэ Отхонжаргалда, эрхим судьяда гэhэн шан — Баяр Дамдинжаповта олгобо. Суута бүхэ Мүнхэжаргал Цыдыповэй шанда хүртэхын түлөө мүрысөөнэй дүнгөөр Хэжэнгэ нютагай Радна Рампилов, Догойн Доржо Жалсараев гэгшэдтэ «СССР-эй спортын мастерта кандидат» гэhэн нэрэ зэргэ олгогдохо болобо.

Манай hанахада, үнгэргэгдэhэн энэ мүрысөөн урдынхиhаа hонирхолтой байба. Уулзалга бүхэн шанга тэмсэлдэ үнгэрөө. Тон шухалань, эдир барилдаашадай арга дүрэнь хараа байса дээшэлээ. Хэрбээ урдандаа Догойн, Зүдхэлиин, Согто-Хангилай бүхэшүүл имагтал илалта түйладаг байhан hаа, мүнөө Монгол ороной, Хүhөөтын, Хэжэнгын, Тариин, Сагаан-Уулын бүхэшүүл hайн бэлэдхэлтэй ерэбэ. Мүрысөөнэй эсэстэ дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Буряадай ССР-эй суглуулагдамал командын ахалагша тренер Олег Алексеевтэй хөөрэлдэhэн байнабди. Тэрэ иимэ hанамжатай байба: —«Манай эрхим барилдаашан, тренер Мүнхэжаргал Цыдыповэй шанда хүртэхын түлөө мүрысөөн жэлhээ жэлдэ hонирхолтой болоно. Энэ мүрысөөндэ бэлигтэй шэнэ нэрэнүүд тодорно. Урдань тус мүрысөөндэ хабаадалсажа, хатуужал гараhан Түмэн Жаргалов, Владимир Жалсараев, Жамса Лхамажапов, Жамса Янжимаев болон бусад мүнөө республика дотороо мэдээжэ барилдаашад болонхой. Энэ жэлэй мүрысөөндэ шалгарhан Доржо Жалсараев, Радна Рампилов, Бэлигтэ Жаргалов, Батэрдэнэ гэгшэд хойшодоо ехэшүүл арга боломжонуудтай эдир барилдаашад гэжэ обёорбоб. Тобшоор хэлэхэдэ, энэ мүрысөөн бэлигтэй эдир барилдаашадые элирүүлхэ хэрэгтэ ехэ туhатай байна. Тиимэhээ Догойнхид нютагайнгаа хүбүүнэй шанда хүртэхын түлөө мүрысөөе улам hонирхолтойгоор, улам эмхитэйгээр, олон барилдаашадай хабаадалгатайгаар үнгэргэхэ ёhотой.

Суута барилдаашан Олег Алексеевэй hанамжые бидэ дэмжэжэ, Догой нютагай барилдаанай олбогой бүри дэлгэр, дэмбэрэл эхэтэй байха болтогой.

Б. ГАРМАЖАПОВ,
манай түсэхэй корр.

НЮТАГАЙ ЕРЭЭДҮЙН ЭЗЭДТЭ

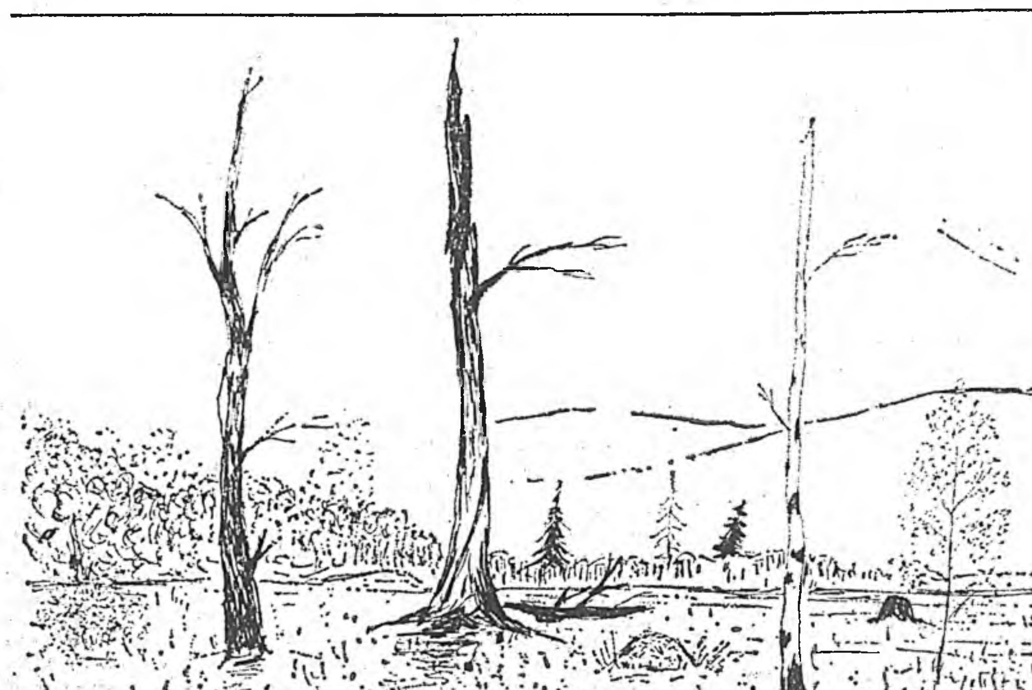
Яруунын райондо бага hууринуудые hэргээн хүгжөөхэ, ажалшадай социальна ажабайдалые hайжаруулха талаар hүүлэй хэдэн жэл соо горитой хүдэлмэри хэгдэнэ гээд тэмдэглэмээр.

«Победа» колхозой Хангир гэжэ бага hууринай хүн зондо баяр баясхаланта ушар hаяхан тохёолдобо. Юуб гэхэдэ, эндэхи колхознигуудай үнинэй хүлеэгдэhэн hургуули-сад ашаглалгада тушаагдаба гээшэ. Шэнээр нээгдэhэн hургуули-садта hургуулиин наhа гүйсөөгүй хүбүүдhээ эхилээд, гурбадахи классай үхибүүд хүрэтэрөө ябаха ёhотой юм.

hургуули-садай байшан соо дулаан, hаруул. Үхибүүдэй наадаха, hураха таhалганууд аятай зохидоор шэмэглэн гоёогдонхой. Шэнэ мебель, хибэс ба бусадшье досоохи түхеэрэлгэнүүдынь хүнэй нюдэ баясуулна.

КПСС-эй райкомой түлөөлэгшэнэр, багшанар ажалай ветеранууд Хангирай хүн зониие, үхибүүдые амаршалhан, бэлэгүүдые барюулhан байха юм. Отделениие эрхилэгшэ З. В. Валеев, барилгашадай барилгын бригадир Р. М. Намсараев гэгшэд баhал амаршалгын үгэнүүдые хэлэhэн байна. Энэ hайндэрэй түгэсхэлдэ Эгэтын-Адагай соёлой байшангай «Аялга» гэhэн агитбригада концерт харуулжа, эндэхи зониие баясуулба.

Д. ДОРЖИЕВА.

ГАШУУДАЛ

Хүрьhэтэ мүнхэ түби дээрэ
Хүдэржэн үндэhэжөө бэлэйбди.
Үрэжэлтэ дэлхэйн жама ёhоор
Үндыhөөр өөдөө тэгүүлээлби.
Мүнхэ бэшээ ойлгожо
Мүнөө мэдэн гажарнаб.
Үнгэрhэн сагаа шаналжа,
Уйдан мүнөө сүхэрнэб.
Хүнэй сэдьхэлэй хайрагүйhөө
Хумиран хатажа үмхирнэб!

Д. ЦЫДЕНДАМБАЕВАЙ
зураг, шүлэг.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

● Советскэ Союзай Коммунис партиин Центральна Комитедэй Пленум тухай информационно мэдээсэл.

● «Манай союзна гүрэниие шэнэлхын түлөө» — КПСС-эй ЦК-гай Пленум дээрэ 1990 оной декабриин 10-да М. С. Горбачевой хэлэhэн үгэ.

● «Уншагша — газетэ — уншагша» — уншагшадай бэшэгүүд, ... тухай материалнуудые буридхэгдэhэн тусхай тематическа хуудаhан.

— КПСС-эй рескомой гэшүүн И. Федотовой статья.

«Юу, юунэй түлөө байгуулхаб?» — редакцида ерэhэн бэшэгүүдэй шэнжэлэл.

Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй комитедүүдтэ. «Тон ехэ удха шанартай хэрэг» — тоосоон.

«Уршагта хэрэгэй жаргалтай түгэсхэл» — фото-мэдээсэл.

«Яхадуудай уран бэлиг тухай үгэ» — выставкэ тухай.

Буряад оронйдохи вулканууд тухай, «Газарай гүн руу гэрэл хонуулда».

Спортын hонин: «Олимпиец» гэhэн нэрэдэ хүртэхын түлөө, «Геройн нэрэмжэтэ шанда хүртэхын түлөө мүрысөөн дээрэ», гэhэн материалнууд, мүн бүмбэгэтэй хоккей, хүнгэн атлетикэ тухай мүрысөөнүүдhөө тобшо мэдээсэлнүүд.

Арсаландаэта ендэр. «Нүхэрни намайе хайшаман дууданаб?»

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«Шантаж»—5 серитэй уран hайханай фильм. 3-дахи, 4-дэхи сери. 12.15— Хоккейгээр нүхэр ёhоной уулзалга. «Монреаль Канадиенс» (Канада)—«Химик» (Воскресенск). 13.30— Время. 14.10— Футболоор УЕФА-гай кубок. «Монако» (Франци) — «Торпедо» (Москва). 17.30—Дуу, хатарай «Домас» ансамблиин концерт (Кени). 18.00— Хүүгэдтэ дамжуулга. 19.00—«Чили и мы»—баримтата фильм. 20.30— Россин парламентын мэдээсэл. 20.40— «Шантаж»—5 серитэй уран hайханай фильм. 4-дэхи сери. 22.00— Время. 22.30— Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 22.35— Италиин эстрадна дуушан Дзюккерын концерт. 00.05— Футболоор УЕФА-гай кубок. «Монако» (Франци) — «Торпедо» (Москва). 02.00 — Шэнэ hониной элбан.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — Үглөөнэй гимнастика. 9.15 — «Леннаучфильм» киностудиин фильмүүд. 9.35, 10.35— Информа-

Кино, театрнуудта

Театр оперы и балета
Дон Кихот — в 19.

Русский театр драмы
Лолита — в 19.

«Дружба»
Варвара краса — длинная коса — в 9-30, Клещ (2 серии) — в 11-20, 13-40, 16, 18-20, 20-40.

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор — 2-50-96, приемная — 2-54-54, зам. редактора — 2-68-08, зам. редактора — 2-62-62, отв. секретарь — 2-50-52, секретариат — 2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды — 2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный — 2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта — 2-69-58; культуры и школ — 2-60-21, 2-57-63; информации — 2-34-05; переводов — 2-54-93; писем и селькоров — 2-67-81; корректорская — 2-33-61; выпускающие — 2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин — 91-1-44, г. Северобайкальск — 35-73, п. Хоринск — 55-6-90, г. Закаменск — 31-61, п. Кырен — 91-9-79, п. Агинское — 3-40-69. Директор издательства — 2-37-32, бухгалтерия — 2-33-77, вахта — 2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана в республиканской типографии Госкомиздата Бурятской ССР. Директор 2-40-45.

Заказ № 285.